

Uppsala Universitet
Kulturgeografiska Institutionen
Samhällsgeografi D
Mattias Eriksson
Handledare: Institutionen för lärarutbildning: Mikael Börjesson
Handledare: Kulturgeografiska institutionen: Hans Aldskogius

Sociologisk atlas över Stockholm

Textdel

Innehållsförteckning:

1.	INLEDNING	4
1.1.	SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	4
1.2.	METOD/KÄLLOR	5
1.3.	AVGRÄNSNING	5
	STOCKHOLMS BEGREPPSFÖRVIRRING	5
1.4.	DISPOSITION	6
2.	METODDISKUSSION	7
2.1.	ANALYSER	7
2.2.	METOD OCH ANALYSREDSKAP	7
2.3.	KATEGORISERING	8
2.4.	VARIABLER	8
3.	TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	10
3.1.	SOCIALT RUM, KAPITAL & HABITUS	10
3.2.	SOCIALA RUM OCH GEOGRAFISKA RUM	12
3.3.	STOCKHOLM; EN SEGREGERAD STAD	12
4.	ANALYS PÅ KOMMUNNIVÅ	14
4.1.	KORRESPONDENSANALYS LÄNETS KOMMUNER 1990	14
	DEN FÖRSTA AXELN	15
	DEN ANDRA AXELN	15
	DEN TREDJE AXELN	16
4.2.	GEOGRAFISK ANALYS, KOMMUNER 1990	17
4.3.	DELKONKLUSION STOCKHOLMS LÄNS KOMMUNER 1990	18
4.4.	KORRESPONDENSANALYS LÄNETS KOMMUNER 2000	19
	DEN FÖRSTA AXELN	19
	DEN ANDRA AXELN	20
	DEN TREDJE AXELN	20
4.5.	GEOGRAFISK ANALYS, KOMMUNER 2000	21
4.6.	DELKONKLUSION STOCKHOLMS LÄNS KOMMUNER 2000	22
5.	ANALYS PÅ OMRÅDESNIVÅ	24
5.1.	KORRESPONDENSANALYS PÅ OMRÅDESNIVÅ 1990	24
	DEN FÖRSTA AXELN	24
	DEN ANDRA AXELN	25
	DEN TREDJE AXELN	26
5.2.	GEOGRAFISK ANALYS, OMRÅDEN 1990	27
5.3.	DELKONKLUSION, OMRÅDESANALYS 1990	30
5.4.	KORRESPONDENSANALYS PÅ OMRÅDESNIVÅ 2000	31
	DEN FÖRSTA AXELN	31
	DEN ANDRA AXELN	31
	DEN TREDJE AXELN	32
5.5.	HOMOGENA KOMMUNER	32
5.6.	GEOGRAFISK ANALYS, OMRÅDEN 2000	33
5.7.	DELKONKLUSION, OMRÅDEN 2000	35
6.	KONKLUSIONER	36
6.1.	LÄGET 1990	36

6.2. ...OCH 2000	36
6.3. SOCIOGEOGRAFISKA RUM	37
7. DISKUSSION	39
8. LITTERATURLISTA.....	40

Tabellförteckning:

Tabell 1. Variabler använda i analyserna.	9
Tabell 2. Exempel på modaliteter i variabeln andel forskarutbildade.	9
Tabell 3. Variablernas bidragsvärden samt axlarnas förklaringsprocent, multipel korrespondensanalys kommuner 1990.	14
Tabell 4. Variablernas bidragsvärden samt axlarnas förklaringsprocent, multipel korrespondensanalys kommuner 2000.	19
Tabell 5. Antal invånare i Stockholms läns kommuner 1990, 1995 & 2000.....	23
Tabell 6. Variablernas bidragsvärden samt axlarnas förklaringsprocent, multipel korrespondensanalys samsområden 1990.	24
Tabell 7. Variablernas bidragsvärden samt axlarnas förklaringsprocent, multipel korrespondensanalys samsområden 2000.	31

1. Inledning

1.1. Syfte och frågeställningar

Stockholm brukar beskrivas som en segregerad stad. Folk i allmänhet både i och utanför Stockholmsregionen tycks bära på en tyst kunskap om hur sociala skillnader manifesteras i staden. Den populära föreställningen är att Östermalm och Djursholm befolkas av de rika, att Södermalm befolkas av konstnärer och bohemer, att Skärholmen befolkas av invandrare och så vidare. Segregationen bedöms också ha ökat under 1990-talet med utförsäljning av hyresrätter, kraftigt ökade bostadspriser mm. Det ligger naturligtvis en hel del sanning i detta, men den sociogeografiska verkligheten är betydligt mer komplex än så. Det sociogeografiska rummet rymmer komplicerade nätverk av relationer mellan de boendes ålder, kön, nationell härkomst, inkomst, yrke, utbildning, civilstånd, etc.

I den franske sociologen Pierre Bourdieus termer kan man säga att Stockholm är i huvudsakliga skådeplatsen för de nationella maktfält som formar och reproducerar vår samhällsstruktur. En majoritet av de ledande ekonomiska, kulturella och offentliga institutionerna finns i vår huvudstad. Stockholm är Sveriges maktcentrum i de flesta avseenden, här finns den offentliga maktapparaten samlad i regering och riksdag, här har de stora företagen sina nationella huvudkontor, här finns huvuddelen av kulturinstitutioner så som de stora bokförlagen, nationalscener för teater och musik, samt de viktigaste medieföretagen med Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Sveriges Radio och Sveriges Television i spetsen. Stockholm har en befolkning som i särklass, nationellt sett, har störst koncentration av maktelit, vare sig man talar om eliter med ekonomisk, politisk eller kulturell makt. Utan överdrift kan man säga att Sveriges maktelit inom dessa områden i huvudsak lever och verkar i Stockholmsområdet.

Tanken är att göra en sociologisk atlas över Stockholms län. Detta skall göras utifrån Pierre Bourdieus tankar om det sociala rummet och de olika sociala grupper som befolkar det. Ambitionen är att ta reda på hur det sociala rummet presenterar sig i det faktiska, geografiska rummet. Det skall göras med hjälp av digra statistiska uppgifter om Stockholms län samtliga invånare vid två tidpunkter, 1990 och 2000.

Frågeställningarna är hur det sociala rummet presenterar sig i geografin? Vilka speciella sociala och demografiska förutsättningar förenar/skiljer ut de olika geografiska områdena? Och omvänt: hur fördelar sig sociala grupper i det geografiska rummet? Till detta är det intressant att se hur den sociogeografiska kartan skiljer sig mellan 1990 och 2000 och hur kan man i så fall förstå det? Har de sociogeografiska strukturerna förändrats?

Uppsatsen skrivs som en fristående del av forskningsprojektet Gymnasieskolan som konkurrensfält,¹ Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC), Institutionen för lärarutbildning, Uppsala universitet.² Projektet handlar om gymnasieskolan och dess förändring under senare delen av 1990-talet. Skolors och utbildningars sociala rekrytering står i centrum för analyserna.

¹ www.skeptron.ilu.uu.se/broad/gyko.htm.

² www.skeptron.ilu.uu.se/broad/sec/.

1.2. Metod/källor

Utgångspunkten är att jämföra *geografiska analyser* med *korrespondensanalyser*. Verktyg för de geografiska analyserna är geografisk informationsteknologi (GIS), här i form av dataprogrammet Mapinfo. För att utföra korrespondensanalyserna, som är en statistisk multivariat-analys, används dataprogrammet SPAD.

De båda analysmetoderna bygger på samma princip: geografiska koder, så kallade SAMS-koder (små geografiska enheter baserade på den administrativa indelningen i kommunerna, ofta sammanfallande med stadsdelsindelningen), länkas med olika typer av statistiska uppgifter (inkomst, utbildning, yrke/yrkesgrupp, härkomst, ålder, kön, civilstånd, mm.) för samtliga invånare i Stockholms län. Dessa uppgifter är kopplade till invånarnas bostadsadress, där de är mantalsskrivna³.

Uppgifterna är huvudsakligen tillhandahållna av forskningsprojektet "Gymnasieskolan som konkurrensfält" samt statistiska uppgifter från SCB (Statistiska Centralbyrån) och Regionplanekontoret i Stockholms län.

1.3. Avgränsning

Den geografiska avgränsningen utgörs av Stockholms län. Stockholm som region betraktat kan, beroende på vilka parametrar man vill understryka, se olika ut. I vissa avseenden sträcker sig regionen utanför länet i vissa riktningar, samtidigt som det inom länet finns områden som inte ingår i regionen. Här avses och behandlas Stockholms län av den anledningen att det är en homogen administrativ indelning. Stockholms län har sedan 1998 ytterligare en kommun, det är Södertälje kommun som delat på sig och blivit Södertäljes respektive Nykvarns kommuner. Nykvarns kommun är inkluderad i undersökningen även år 1990, detta tack vare att statistiken är knuten till administrativa områden som stämmer överens med de senare kommungränserna. Kronologiskt begränsar sig uppsatsen till två år 1990 och 2000 som utgör referenspunkter för forskningsprojektet Gymnasieskolan som konkurrensfält. Analyserna körs på samtliga invånare i länet över 20 år. Vissa variabler, exempelvis de sociala yrkesgrupperna, körs på befolkning mellan 20 och 65 år.

Stockholms begreppsförvirring

Stockholm är i sig en benämning som kan skapa viss förvirring. Stockholm är beroende på sammanhanget namnet på en rad, delvis, olika saker. Administrativt är Stockholm

- 1) ett län, ett av Sveriges 25 län (2004) innehållande 26 kommuner varav Stockholms Stad är en. Stockholms län hade 2002: 1 850 467 invånare.⁴
- 2) Stockholm är också en kommun, trots namnet Stockholms Stad, Stockholms Stad hade 1990; 674 452 invånare och 2000: 750 348.⁵ Kommunen är, till invånarantalet sett, Sveriges i särklass största och har som synes också växt betydligt mellan de två undersökningsårtalen.

Stockholm är också samlingsnamnet på storstadsregionen som ibland kallas Storstockholm, där ingår den större delen av länet, men i vissa avseenden kan man även betrakta orter i angränsande län som delar av regionen, såsom Gnesta i Södermanlands län

³ Detta kan förstås innebära en viss bias då det förekommer att bostadsförhållandena framför allt för unga i Stockholm är speciella. Det är inte givet att man bor där man är skriven osv. FOB-uppgifterna är dock enkätbaserade och skyddade enligt personuppgiftslagen och har därför troligen mer tillförlitliga, se www.scb.se/Statistik/BE/BE0205/_dokument/BE0205_BS_2000.doc.

⁴ Statens Statistiska Centralbyrå, www.scb.se/templates/Product_25785.asp.

⁵ Statens Statistiska Centralbyrå, www.scb.se/templates/Product_25785.asp.

och Bålsta i Uppsala län, vilka båda numera även trafikeras av SL (Storstockholms Lokaltrafik).

Vidare är Stockholm även namnet på den tätort, där Stockholm naturligtvis ingår, men som sträcker sig över kommungränserna in i Järfälla, Sollentuna, Sundbyberg, Solna, Danderyd, Botkyrka, Huddinge, Haninge och Nacka, med en befolkning på 1 212 196 invånare år 2000.⁶

Som om inte det skulle räcka så är Stockholm benämningen på staden med vilken det oftast menas innerstaden (där postorten är Stockholm) och hur Stockholms innerstad definieras är omtvistat. Jag kommer att försöka vara konsekvent i benämningar, ange om det är länet eller kommunen som åsyftas och så vidare. Min definition av innerstaden är den numer vedertagna att det är stadsdelarna Kungsholmen, Norrmalm med Vasastan, Östermalm med Gärdet, Gamla Stan och Södermalm exklusive Södra Hammarbyhamnen och Danviksklippan.

1.4. *Disposition*

Efter denna inledning följer en metoddiskussion och en redogörelse för de teoretiska utgångspunkterna. Därefter presenteras analyserna. Först redovisas kommunanalyserna kronologiskt, dvs. först 1990 sedan 2000, där korrespondensanalyser följs av geografiska analyser och delkonklusioner. Sedan upprepas det upplägget med områdesanalyserna följt av konklusioner och en avslutande diskussion.

Jag har i mitt arbete hanterat 22 grafer och figurer, 11 tabeller och inte mindre än 104 kartbilder. Den extensiva mängden bilder och figurer har medfört att två delar av detta arbete blivit nödvändiga, en textdel och en bilaga för grafer, tabeller, diagram och inte minst kartor.

Jag har så långt det är praktiskt möjligt försökt att lägga upp bilagan så att den löper med textdelen på smidigast möjliga vis. Upplägget följer textelens disposition och kronologi. Jag har däremot hållt isär tabeller, grafer, diagram och kartor, som ibland refereras till samtidigt i texten. Kartdelen presenteras efter variabellistans logik (se s.8) med de olika årtalen om vart annat. Kartorna kräver en direkt visuell överblick då de skall jämföras och hamnar på det här viset med en och samma variabel på ett uppslag, 1990 till vänster och 2000 till höger. Jag är fullt medveten om att det blir en massa bläddrande mellan olika tabeller, kartor och grafer och att de ständiga hänvisningarna till bilagsdelen (i regel märkt med ett B) i texten kan upplevas störande, men jag ber om överseende med detta, det är helt enkelt nödvändigt för att redovisa mitt arbete.

⁶ Statens Statistiska Centralbyrå, www.scb.se/templates/Product_25785.asp.

2. Metoddiskussion

2.1. Analyser

Jag har valt att belysa materialet på två nivåer, dels kommunal nivå, dels på områdesnivå. Områdena består av SAMS-områden (Small Area Market Statistics, SAMS, är en rikstäckande indelning av homogena bostadsområden. SAMS är framtagna av SCB i samarbete med kommunerna).⁷ Dessa områden som från och med nu omnämns som samsområden eller endast områden, kan beskrivas i tätorter som stadsdelar eller församlingar. På landsbygden kan de dock betydligt större områden.

Samsområdenas homogenitet har stor betydelse för resultaten i den multipla korrespondensanalysen som bygger på att belysa skillnader och olikheter. Det medför att områdensanalysen har betydligt större precision än kommunerna som ju inte alls nödvändigtvis är homogena. Vidare bygger de här analyserna i grunden på enskilda individer och inte hushåll, vilket betyder att familjeenheter med delad ekonomi inte syns utan behandlas var för sig.

Jag har använt mig av två olika analysmetoder, dels multipel korrespondensanalys, dels en geografisk analys som utförts med hjälp av GIS (geografiska informationssystem). GIS-analysen är utförd i dataprogrammet Mapinfo, där man således kan koppla statistiska fakta till områden på kartan.

Till detta har jag två årtal som dessa analyser har körts på: 1990 och 2000. Det innebär att jag totalt har åtta separata analyser med i arbetet, fyra geografiska och fyra multipla korrespondensanalyser.

2.2. Metod och analysredskap

Att hitta sätt att analysera och systematisera ett statistiskt material är en vetenskap i sig. Den multipla korrespondensanalysen⁸ tillåter en samlad analys av ett flertal variabler samtidigt. Man kan ta ett helhetsgrepp över ett statistiskt material som annars är för stort och spretigt för att skapa sig en bild av. Samtidigt finns här en mängd val att göra som kan vara avgörande för tolkningen av materialet. Hur många variabler skall jag använda? Vilka variabler skall jag använda? Hur skall de kategoriseras? Det är frågor som upptagit mycket av tid av detta arbete och jag skulle lätt kunna använda den dubbla tiden för att utforska detta ytterligare, men jag tror att jag slutligen hittade en form som är användbar. Urvalet av variablerna är tänkt att ge en bred bild över olika parametrar som kan tänkas ha betydelse ur sociologiskt perspektiv och mot bakgrund av Bourdieus tankar om kapital och sociala rum (se avsnittet teoretiska utgångspunkter nedan).

⁷ Statens Statistiska Centralbyrå, www.scb.se/templates/Standard____20232.asp.

⁸ Johs. Hjelbrekke, *Innføring i korrespondanseanalyse*, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS Bergen 1999.

2.3. Kategorisering

En viktig utgångspunkt för kategoriseringen var att jag skulle kunna göra jämförelser mellan mina olika analysredskap och därför var det nödvändigt att de slutliga kategoritabellerna är de samma både för korrespondensanalysen och för de geografiska analyserna. De variabler jag valt att använda (se lista nedan) är samtliga indelade i 5 kategorier eller modaliteter (se exempel i Tabell 2, s.9), alla motsvarande 20 % av individerna. Exempelvis så är den första modaliteten ”*minst forskarutbildade*” i variabeln ”*Andel forskarutbildade*”, de 20 % kommuner eller områden som har minst andel forskarutbildade.

Gränsvärdena är i en mening godtyckliga och resultatet av kategoriseringen med relativa tal, individerna (i detta fall kommuner och områden) måste delas upp i fem lika stora grupper oavsett hur stora eller små skillnaderna mellan individerna är. Detta kan illustreras av att variabeln ”*Andel forskarutbildade*” har en väldigt liten variation mellan de olika variabelmodaliteterna (ca 0,5 %), medan det i variabeln ”*Andel grundskola*” skiljer mer än 20 %, trots denna skillnad så delas båda dessa grupper på samma sätt så att de bildar 5 olika modaliteter då sannolikt den procentuella spridningen mellan modalitet 1 och 5 i variabeln ”*Andel forskarutbildade*” är mindre än den procentuella spridningen inom en enda modalitet i variabeln ”*Andel grundskola*”.

Denna godtycklighet är det viktigt att vara medveten om då materialet skall tolkas. Det är primärt relationer mellan dessa parametrar och de mönster som de enskilda variablerna tillsammans bildar som skall tolkas. En tolkning av en enskild variabel saknar validitet i det här sammanhanget. Det är med andra ord den sammanvägda analysen av alla dessa variabler som gör en tolkning möjlig. Validiteten består i den mängd variabler som analyserats. Det viktiga är att se att den komplexa strukturen och mönster som uppstår sig.

2.4. Variabler

Jag eftersöker kunskap som skall kunna säga något om den sociala sammansättningen av de människor som befolkar det geografiska rummet. Detta skall göras med hjälp av ett statistiskt material. För att fånga de strukturer jag söker måste jag använda ett spektrum av variabler.

”Den sociala klassen definieras av strukturen hos relationerna mellan alla relevanta egenskaper”.⁹ De variabler jag använt mig av har jag delat in i fem klasser: 1) sociala yrkesgrupper, 2) utbildning, 3) inkomst, 4) demografi och 5) övriga socioekonomiska variabler, se Tabell 1, s.9. De tre första klasserna av variabler är utvalda för att de utgör grunden för de strukturer som konstituerar ett socialt rum (se Teoretiska utgångspunkter nedan), till de har jag breddat analysen med grundläggande demografiska variabler som framför alltsyftar till att ge en bild över hushållens och familjernas sammansättning. För att få ytterligare socioekonomiska indikatorer finns andel som uppburit socialbidrag och a-kassa med i analyserna.

Tanken var att även inkludera variabler som indikerar bostadstyp, bostadsägande och/eller boareal för att få en mer nyanserad bild över hushållens boende. Tyvärr så fanns dessa uppgifter endast tillgängliga för 1990 så de fick plockas bort för att jag inte kunde jämföra med 2000.

Det är avgörande för analyserna vilka variabler som används och här går det att laborera i det oändliga. Jag har tyngdpunkten fäst vid utbildning/social yrkesgrupp/inkomst och

⁹ Pierre Bourdieu, *Kultursociologiska texter*, Brutus Östlings Förlag Symposion AB, Stockholm/Skåne 1991, s.258.

det återspeglas i analyserna, de övriga variablerna är dock tänkta att balansera upp denna tyngd som de första tre klasserna (som ofta samvarierar) står för.

Tabell 1. Variabler använda i analyserna.

A) Sociala grupper:	
A1) andel läkare & universitetslärare	Sammanlaggen grupp med läkare och universitetslärare hämtad ur en indelning på 32 sociala grupper baserad på FOB 90 ¹⁰
A2) andel högre privat sektor	Sammanlaggen grupp med företagsledare, jurister och högre tjänstemän i privat sektor baserad på en indelning på 32 sociala grupper i FOB 90
A3) medelklass i offentlig sektor	Sammanlaggen grupp med klasslärare, sjuksköterskor och tjänstmän på mellannivå i offentlig sektor baserad på en indelning på 32 sociala grupper i FOB 90
A4) kulturell medelklass	Sammanlaggen grupp med journalister och konstproducenter baserad på en indelning på 32 sociala grupper i FOB 90
A5) ekonomisk medelklass	Sammanlaggen grupp med tjänstmän på mellannivå privat sektor, handelsmän och egna företagare baserad på en indelning på 32 sociala grupper i FOB 90
A6) kvalificerade arbetare	Baserad på en indelning på 14 sociala grupper i FOB 90
A7) okvalificerade arbetare	Baserad på en indelning på 14 sociala grupper i FOB 90
A8) jordbrukare ¹¹	Baserad på en indelning på 14 sociala grupper i FOB 90
B) Utbildning	
B1) andel forskarutbildade	Högsta utbildning forskarutbildning enligt LOUISE 90/00
B2) andel med längre högskoleutbildning	Högsta utbildning högskoleutbildning 3 år eller längre enligt LOUISE 90/00
B3) andel med kortare högskoleutbildning	Högsta utbildning högskoleutbildning högst 2 år LOUISE 90/00
B4) andel med 3 årigt gymnasium ¹²	Högsta utbildning gymnasieskoleutbildning 3 år eller längre enligt LOUISE 90/00
B5) andel med 2 årigt gymnasium ¹³	Högsta utbildning gymnasieskoleutbildning högst 2 år enligt LOUISE 90/00
B6) andel med grundskola	Högsta utbildning grundskola enligt LOUISE 90/00
C) Inkomst	
C1) andel välbärgade	Andel av den femtedel av rikets befolkning med högst disponibel inkomst enligt LOUISE 90/00
C2) medelhöga inkomster	Andel av den femtedel av befolkningen med medel disponibel inkomst enligt LOUISE 90/00
C3) låga inkomster	Andel av den femtedel av befolkningen med lägst disponibel inkomst enligt LOUISE 90/00
D) Demografi	
D1) andel pensionärer	Befolkning som är 65 år eller äldre enligt FOB 90
D2) andel ensamstående	Enligt LOUISE 90/00
D3) andel gifta/sambo	Gifta eller sammanboende LOUISE 90/00
D4) andel barnlösa	Utan barn LOUISE 90/00
D5) andel stora familjer	Befolkning med 3 barn eller fler LOUISE 90/00
D6) andel utrikes födda	Enligt FOB 90
D7) andel kvinnor	Enligt FOB 90
E) Övriga sociala variabler	
E1) andel socialbidragstagare	Andel som erhållit socialbidrag enligt LOUISE 90/00
E2) andel a-kassa	Andel som uppburit arbetslöshetsersättning enligt LOUISE 90/00

Tabell 2. Exempel på modaliteter i variabeln *andel forskarutbildade*.

Variabel	Modalitet	Förklaring
Andel forskarutbildade	1. minst forskarutbildade	Den femtedel av individerna med minst andel forskarutbildade, 0-19%
	2. mindre forskarutbildade	20-39%
	3. medel forskarutbildade	40-59%
	4. mer forskarutbildade	60-79%
	5. mest forskarutbildade	80-100%

¹⁰ Mikael Börjesson och Mikael Palme, *Social klassificering – analyser av olika nomenklaturer för social klassificering och sociala grupperns karakteristika* Paper presenterat på Workshop "Kulturellt kapital och sociala klasser" Uppsala universitet, 12-14 okt 2001.

¹¹ Denna variabel är inte aktiv i den multipla korrespondensanalysen.

¹² Dessa variabler är inte aktiva i den multipla korrespondensanalysen, men har använts i den geografiska analysen. Anledningen till att de utesluts i den multipla korrespondensanalysen är att utbildningsvariablerna inte skulle få överdrivet stort utslag i analysen.

¹³ Se ovanstående not.

3. Teoretiska utgångspunkter

3.1. *Socialt rum, kapital & habitus*

Den franske sociologen Pierre Bourdieus teori utgör en stor del av det teoretiska ramverket för denna uppsats. Uppsatsen är, som nämnts ovan, en del av forskningsprojektet Gymnasieskolan som konkurrensfält som utgår från samma teoretiska tradition.

Bourdies teorier bygger på social strukturalism i Durkheims anda. Bourdieu talar om samhällsstrukturen som en väv av komplexa relationer där det råder en kamp om makt och positioner. Man kan betrakta samhället som ett *socialt rum* där olika grupperingar innehar olika positioner, positioner som kan representera olika typer av makt, eller maktlöshet. Ett centralt begrepp är *kapital* i meningen tillgångar eller resurser, antingen ekonomiskt kapital (reella ekonomiska tillgångar, inkomst, förmögenhet etc.) eller *symboliskt kapital*, med olika typer av kapital kan man skaffa sig makt eller bra positioner inom olika *maktfält*, exempelvis är akademiska meriter ett symboliskt kapital inom det akademiska maktfältet. På samma sätt finns det andra än mer abstrakta symboliska kapital som kan fungera som samhörighetsmarkörer inom andra fält, som att ägna sig åt golf och segling inom den ekonomiska eliten eller att ägna sig åt konst och litteratur inom den kulturella eliten etc.¹⁴ Det symboliska kapitalet kan således delas in i undergrupper, jag kommer i första hand inrikta mig på kulturellt kapital, exempelvis utbildningskapital och kulturkapital (med det menar jag symboliskt kapital som bygger på kulturföreteelser i bemärkelsen litteratur, konst och film etc.). Vidare kan man tala om *socialt kapital* som bygger på vänskapsförbindelser, släkt mm.¹⁵ Detta kapital är svårt att hitta indikationer på i en kvantitativ undersökning. Dock är ett sätt att komma åt detta den geografiska kopplingen, vi kan se var det finns koncentrationer av olika sociala grupper dvs. att man utgår från att det i dessa områden finns olika sociala nätverk (grannar, lokala sportföreningar och liknande).

En individs sammanvägda symboliska kapitaltillgångar, erfarenheter, sociala förhållanden m.m. avspeglas i individens livsföring, sätt att tala, vanor och så vidare, för att komma åt allt detta abstrakta oftast undermedvetna använder Bourdieu begreppet *habitus*. Man kan beskriva habitus som den sammanvägda sociala disposition varifrån en individ hämtar sitt sätt att vara och föra sig i samhället eller: "Med habitus avser Bourdieu *system av dispositioner* som tillåter människor att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen."¹⁶

Det *sociala rummet* är en slags schematisering av samhället och dess grupperingar. Det är en abstrakt modell som kan hjälpa oss att överblicka det sociala samhällets sammansättning och dess relationer. Det sociala rummet struktureras av två dimensioner: kapitalets struktur (relationen mellan kulturellt kapital, ekonomiskt kapital och socialt kapital) och kapitalets volym.¹⁷ För att ytterligare åskådliggöra detta se exempel i figur 1.

¹⁴ Donald Broady, *Sociologi och Epistemologi*, HLS Förlag Stockholm 1990, s.171.

¹⁵ Donald Broady, *Sociologi och Epistemologi*, HLS Förlag Stockholm 1990, s.179.

¹⁶ Donald Broady, *Sociologi och Epistemologi*, HLS Förlag Stockholm 1990, s.228.

¹⁷ Pierre Bourdieu, *Distinction - A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge. London 2003 (1979), s.114, 125ff.

Figur 1. Exempel på ett socialt rum.¹⁸

Detta kan vara ett exempel på hur ett socialt rum är konstruerat, i detta fall med olika yrkesgrupper. Enligt figurens princip så hamnar forskare långt upp, till vänster för att de har gott om kulturellt kapital (lång gedigen utbildning mm), men mindre ekonomiskt kapital relativt sett. Företagsledare hamnar också långt upp men till höger, de har gott om ekonomiskt kapital men förhållandevis mindre kulturellt kapital. Grundskollärare hamnar på den nedre delen till vänster, de har inte mycket kapital, men en del kapital i form av en utbildning, så det kapital de bestitter är kulturellt. Ensamföretagare (här avses småbutiksägare eller liknande) har en viss ekonomisk kapitaltillgång, men betydligt mindre än företagsledaren.

Det sociala rummet är en abstrakt karta som ger oss möjlighet att överblicka relationer mellan egenskaper och kapital. Det är viktigt att komma ihåg att det sociala rummet inte är produkten av någons medvetna strategi. Det är snarare produkten av den otroligt komplexa produkten av alla individers kapital, medvetna och omedvetna strategier och val. Samtidigt finns det en strävan inom vissa samhällsgrupper i elitpositioner att bibehålla sin position, att särskilja sig på nya sätt om de gamla sätten spelat ut sin roll. Till exempel kan man se till utbildning där en inflation skett under 1900 talet och som pågår ännu. I mitten av 1900 talet räckte det med studentexamen för att bli betraktad som välutbildad, dessa gränser har flyttats upp i utbildningsväsendet och nu krävs forskarutbildning bli betraktad som välutbildad. På liknande sätt krävs nya sätt att särskilja sig inom andra områden, golf lär ju snart spelat ut sin roll som den ekonomiska elitens sport, då den ju i allt större utsträckning blir en folksport till exempel.

¹⁸ Denna figur är en extrem förenklingbaserad på grundprincipen för hur konstruktionen av ett socialt rum kan se ut. De yrkesgrupper som syns här är utvalda för att åskådliggöra rummet, de har inget med resultatet av mina analyser att göra.

3.2. Sociala rum och geografiska rum

Den svenske geografen Torsten Hägerstrand uppmärksammar under 1970-talet problematiken kring hur tiden är oskiljaktig från det geografiska rummet. Kort sagt menade han att man aldrig kan bortse från det geografiska rummet när man skall beskriva en social verklighet. Hägerstrand utvecklade den så kallade tidsgeografien, där en huvudpoäng är att en individ bara kan befinna sig på en plats vid en given tidpunkt och att alla sociala relationer, såväl arbete som fritid är avhängiga av vad den geografiska verkligheten tillåter. En välbärgad individ kan leva i en geografiskt större värld, eftersom han har råd att betala vad det kostar att resa. En individ med begränsad ekonomi är bunden till ett mindre geografiskt rum. Även om en välbärgad person kan tillåta sig leva i en mindre begränsad värld är den aldrig obegränsad, resor tar tid, det går inte att resa till en annan del av världen utan att använda ett antal timmar till att resa och återhämta sig mm. Dessutom är vi socialt bundna till våra hem och tryggheten som hemmet erbjuder.¹⁹

Bourdieu är inne på samma linje, han påpekar att det sociala rummet aldrig är skilt från det geografiska, dessutom är det geografiska rummet aldrig socialt neutralt.²⁰ Bourdieu menar att det geografiska rummet är socialt hierarkiserat och märkt av de sociala grupper som har makt/tillgång till det.²¹ De socialt lägre grupperna har begränsad möjlighet att välja sin geografiska omgivning och sitt boende.²² På liknande sätt som Hägerstrand resonerar Bourdieu om den begränsade tillgången till det geografiska rummet; "a group's real social distance from certain assets must intergrate the geographical distance".²³ Den sociala verkligheten är begränsad av den geografiska verkligheten och olika sociala gruppers mobilitet i den. Har man ingen bil är man hänvisad till de kollektiva transportmedlen. De platser som inte nås av med kollektiva transportmedel är otillgängliga geografiskt och i förlängningen även socialt.

3.3. Stockholm; en segregerad stad

Sverige är internationellt sett relativt homogent vad gäller inkomstspridning, d.v.s. skillnaderna är relativt små mellan fattiga och rika. Skillnaderna har dock ökat under 1990-talet. Detta är en utveckling som är allra tydligast i Stockholm där skillnaderna är störst och också gapet mellan inkomster ökar mest. Många av de områden som hade en låg genomsnittlig inkomst 1975 har i jämförelse med 1997 blivit fattigare, medan många av de områden som har hög genomsnittlig inkomst har haft en stabil utveckling eller blivit rikare.²⁴ I SOU-rapporten *Delade städer* från 1997, som behandlar den sociala situationen i våra storstäder under 1990-talet, sammanfattas resultaten så här: "Segregationen i storstäderna kan betecknas som allvarlig. Det handlar om en sammanfallande ekonomisk, social, etnisk och demografisk segregation, – I grunden för segregationen i storstäderna ligger i första hand en ekonomisk och social segregation och inte en segregation på etniska grunder".²⁵

¹⁹ Torsten Hägerstrand, *Diorama, path and project*, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. 1982. s.323-39.
Torsten Hägerstrand, *Survival and Area – On the life-history of individuals in relation to their geographical environment*. London 1982. s.122-45.

²⁰ Pierre Bourdieu, *Distinction - A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge. London 2003 (1979). s.102.

²¹ Pierre Bourdieu, *Distinction - A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge. London 2003 (1979). s.124.

²² Pierre Bourdieu et al., *The Weight of the world – Social suffering in Contemporary Society*, Polity Press. Cambridge 1999. s 3-4.

²³ Pierre Bourdieu, *Distinction - A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge London 2003 (1979). s.124.

²⁴ *Social atlas over Stockholmsregionen*, Rapport 4 2000 Regoinplane- och trafikkontoret. s.38.

²⁵ *Delade städer*, Storstadskommittén, SOU 1997:118

Stockholm är Sveriges maktcentrum i de flesta avseenden, här finns den offentliga maktapparaten samlad i regering och riksdag, här har de stora företagen sina nationella huvudkontor, här finns huvuddelen av kulturinstitutioner så som de stora bokförlagen, nationalscener för teater och musik, samt de viktigaste medieföretagen. Stockholm har en befolkning som i särklass, nationellt sett, har störst koncentration av maktelit, vare sig man talar om eliter med ekonomisk, politisk eller kulturell makt.

Med denna koncentration av eliter finns också en ökad efterfrågan av speciella servicefunktioner som ofta tillhandahålls av okvalificerad arbetskraft och ofta till låga löner.²⁶ Ofta beror fattigdom på att man saknar arbete och kan vara tillfällig eller konjunkturbunden, men i USA och i delar av Europa går utvecklingen åt att inkludera även arbetande bland de fattiga och där riskerar den ekonomiska segregationen att reproduceras och cementeras ofta även i geografisk mening.²⁷ Det här är en utvecklingstrend i västvärlden och har troligen en stor inverkan på förhållandena i Stockholm.

I fotspåren på en utveckling mot ökade klyftor i ett stadssystem följer ofta en så kallad gentrifikationsprocess, det vill säga att ett område genomgår en förvandling i takt med att den ursprungliga befolkningen byts ut mot högutbildade, yngre och mer välbärgade.²⁸ Denna förvandling går ofta ut på att tillfredsställa den nya befolkningens efterfrågan på trendiga kaféer, restauranger och butiker, som i sin tur leder till att en ursprunglig befolkning känner sig alienerade i sina egna kvarter. Denna utveckling är också ett resultat av en förändrad ekonomisk struktur i det sena 1900-talet där marknadskrafterna fått allt större utrymme.²⁹

²⁶ Saskia Sassen, *The Global City – New York, London, Tokyo*, Princeton University Press. New Jersey 1991. s.22f, 90f.

²⁷ *Social integration i Stockholmsregionen –ett internationellt perspektiv*, Storstadspolitik 6:2003 Regionplane- och trafikkontoret. s10.

²⁸ Tom Wetzel, *What is gentrification?*, Artikel publicerad på internet: <http://www.uncanny.net/~wetzel/gentry.htm>.

²⁹ Neil Smith, *The New Urban Frontier – Gentrification and the Revanchist City*, Routledge, New York 1996.

4. Analys på kommunnivå

4.1. Korrespondensanalys länets kommuner 1990

Korrespondensanalysens slutprodukt är en graf. Denna stjärnhimmelslika bild är ingen bild som skall förstås som en bild av verkligheten, det handlar snarare om att den kan ge en antydning om strukturella förhållanden och relationella samband.³⁰ Här tar vi hjälp av den för att konstruera ett socialt rum. Analysen bildar ett flerdimensionellt moln av koordinater som i sin tur projiceras ner i den tvådimensionella grafen, där axel 1 (horisontalt) redovisar de största skillnaderna, axel 2 de näst största skillnaderna osv. För att utläsa någonting ur grafen så måste man hålla det i minnet, ett nyckelord är relationer, relationer mellan de olika variablerna, modaliteterna och individerna.³¹ Individer är i det här fallet kommuner. Jag har valt att konsekvent redovisa projektioner av 1 & 2:a och 1 & 3:e axeln.

För kommunanalysen 1990 står de tre första axlarna tillsammans för 69,3% av förklaringen till skillnaderna i det statistiska materialet, se diagram (figur 19 s.21 i bilagsdelen).

Tabell 3. Variablernas bidragsvärden samt axlarnas förklaringsprocent, multipel korrespondensanalys kommuner 1990.

Kommuner 1990 Axel 1 (37,0%).		Axel 2 (19,0%)		Axel 3 (13,3%)	
Variabel	Bidragsvärde	Variabel	Bidragsvärde	Variabel	Bidragsvärde
Grundskoleutbildning	6,86	Okval. arbetare	7,89	Ensamstående	7,58
Kort högskoleutb.	6,74	Kort högskoleutb.	7,33	A-kassa	7,52
Högre priv. tjm.	6,72	Lång högskoleutb.	6,9	Kort högskoleutb.	7,05
Kvalificerade arbetare	6,2	Kulturell medelkl.	6,76	Barnlösa	6,81
Lång högskoleutb.	6,2	Välbärgade	6,7	Gifta/sambo	6,5
Välbärgade	6,19	Grundskoleutb.	6,69	Högre priv. tjm.	6
Okvalificerade arb.	6,15	Kval. Arbetare	6,61	Grundskoleutb.	5,79
Forskarutbildade	5,8	Låginkomst	6,41	Stora familjer	5,63
Läkare/Universitetsl.	5,73	Högre priv. tjm.	6,13	Kön kvinna	5,54
A-kassa	5,57	Läkare/universitetsl.	5,63	Pensionärer	4,7
Medelinkomst	5,31	Forskarutb.	4,51	Lång högskoleutb.	4,63
Kulturell medelklass	5,29	Pensionärer	4,47	Forskarutb.	4,56
Ekonomisk medelklass	4,8			Välbärgade	4,41

För graferna som visar Stockholms läns kommuner 1990 (Bilagedelen:Figur 1-4, s.5-6) kan man se att koordinaterna för modaliteter och kommuner bildat något som liknar en triangel. De modaliteter som har mest extrema positioner, från mittpunkten sett, är de som i högst utsträckning strukturerat grafen, vilket också framgår av Tabell 3 ovan, där bidragsvärden redovisas. Tolkningen går till så att man tittar på de variabler och modaliteter som bidrar mer än genomsnittet och på så vis kan förklara mest av skillnaderna i materialet.

En variabel finns illustrerad som en linje, variabeln andel *välbärgade*, där variabelns fem modaliteter bryter linjens riktning. Figurerna är alltså två olika perspektiv på samma analys, molnet av koordinater kan ju observeras ur olika vinklar. Tolkningen av analysen baseras dock på variablernas och modaliteternas värden som redovisas i angivna tabeller.

³⁰ Donald Broady, *Sociologi och Epistemologi*, HLS Förlag Stockholm 1990. s. 518-519.

³¹ Donald Broady, *Sociologi och Epistemologi*, HLS Förlag Stockholm 1990. s.380, 492, 518-519.

Den första axeln

Den första axeln (den horisontella axeln; axel 1)(B:Figur 1-4, s.5-6), är den som ger uttryck för störst skillnader med en förklaringsprocent på 37,0%. De variabler som har högst bidragsvärden, är de variabler som bidragit mest till att strukturera upp det sociala rumet, dessa är de variabler med sammanlagt bidragsvärde över medel (4,3%). I det här fallet rör det sig om följande variabler i fallande ordning (Tabell 3, s.14): *grundskoleutbildning, kort högskoleutbildning, högre privata tjänstemän, kvalificerade arbetare, lång högskoleutbildning, välbärgade, okvalificerade arbetare, forskarutbildade, läkare/universitetslärare*, etc. Man kan konstatera att den första axeln belyser skillnader i utbildningsnivå, yrkestillhörighet och inkomster.

På den högra sidan i graferna finns modaliteter med bidragsvärden över medel (0,84%) (Bilagan:Tabell 1, s.15): *mest högre privata tjänstemän, mest kort högskoleutbildning, minst grundskoleutbildning, mest välbärgade, minst a-kassa, mest forskarutbildade, mest lång högskoleutbildning, minst kvalificerade/okvalificerade arbetare, minst medelinkomst* etc. Till vänster i graferna har vi variabelmodaliteter med högsta bidragsvärdena: *minst kort högskoleutbildning, mest okvalificerade arbetare, mer a-kassa, minst ekonomisk medelklass, minst lång högskoleutbildning, mest grundskoleutbildning, minst högre privata tjänstemän, minst läkare/universitetslärare, mest medelinkomst* etc.

Man säga att figurens högra del representerar omfattande kapitaltillgångar, yrkesbetingade, ekonomiska- och utbildningsrelaterade tillgångar. Motsatt representeras dess vänstra sida av svaga kapitaltillgångar.

I figur 2 och 4 kan vi se hur kommunernas koordinater placerar i grafen, till vänster, Botkyrka, Södertälje, Haninge, Nynäshamn, Sigtuna och Norrtälje. Till höger finner vi kommuner som Täby, Danderyd, Lidingö, Ekerö och Sollentuna.

Den andra axeln

De vertikala axlarna redovisas som sagt från två olika perspektiv, till att börja med ser vi till axel 2 med förklaringsprocent på 19,0% (B:Figur 1-2). Denna axel uppvisar en hästskoeffekt, det vill säga att det är liksom i axel 1 skillnader i yrkestillhörighet, inkomst och utbildning som utkristalliseras, men här blir polariteterna extrema värden kontra medelvärden vilket tyder på ett starkt linjärt samband. Axel 2 accentuerar skillnaderna i axel 1.

De variabler som är mest strukturerande i denna axel är (Tabell 3, s.14): *okvalificerade arbetare, kort högskoleutbildning, lång högskoleutbildning, kulturell medelklass, välbärgade, grundskoleutbildning, kvalificerade arbetare, låginkomst, högre privata tjänstemän, läkare/universitetslärare* etc.

I toppen på graferna finns modaliteterna: *mer välbärgade, medel kulturell medelklass, medel okvalificerade arbetare, medel lång- och kort högskoleutbildning, medel läkare/universitetslärare, medel grundskoleutbildning, medel forskarutbildning* etc. (B:Tabell 1, s.15).

I den nedre delen är de mest strukturerade modaliteterna *mest låginkomst, mest pensionärer, minst okvalificerade/kvalificerade arbetare, minst kort högskoleutbildning, mindre medelklass i offentlig sektor, mest grundskoleutbildning* etc.

I nedre delen hittar vi kommuner som Norrtälje, Södertälje, Botkyrka och Nynäshamn till vänster samt Lidingö, Danderyd och Täby till höger. I den övre delen finner vi kommuner som Österåker, Vallentuna, Salem, Järfälla och Tyresö.

Den tredje axeln

Förklaringsprocenten för den tredje axeln är 13,3% (B:Figur 3-4). Här är det skillnader i demografiska förhållanden och familjesammansättning som belyses till skillnad från axel 1 och 2. De variabler som i högst utsträckning strukturerat den tredje axeln är: *ensamstående, a-kassa, kort högskoleutbildning, barnlösa, gifta/sambo, högre privata tjänstemän, grundskoleutbildade, stora familjer, kön, pensionärer*, etc. (Tabell 3, s.14).

I toppen på graferna återfinns modaliteterna: *mest a-kassa, mest ensamstående, minst gifta/sambo, mest barnlösa, mer kort högskoleutbildning, minst stora familjer, mer högre privata tjänstemän, mindre grundskoleutbildning, mest kvinnor* etc. (B:Tabell 1, s.15).

I motsats till detta står, i nederdelen; *mer okvalificerade arbetare, minst kvinnor, mindre ensamstående, minst läkare/universitetslärare, minst forskarutbildade, mindre kort högskoleutbildning, mer kvalificerade arbetare, mindre låginkomst, mer grundskoleutbildning*, etc.

I den nedre delen till vänster finns kommuner som: Värmdö, Upplands-Bro, Nykvarn, Haninge, Nynäshamn och Tyresö. Till höger: Täby, Sollentuna, Ekerö och Danderyd. I toppen finns Solna, Stockholm och Sundbyberg.

4.2. Geografisk analys, kommuner 1990

Med korrespondensanalysen i färskt minne kan det vara intressant att titta på hur variablerna presenterar sig på kartan. De geografiska analyserna i detta arbete går ut på att framställa tematiska kartor som sedan analyseras. Det finns en hel uppsjö sätt att framställa tematiska kartor på och det finns lika många sätt att missförstå och misstolka en kartbild.³² Det är till exempel lätt att få för sig att ett stort område med en viss färgnyans på kartbilden har ett högre värde än ett litet område med samma färgnyans på kartan. Den metod jag använt mig är utvald för att kunna korrespondera med den multipla korrespondensanalysen. Jag utgår från en procentuell indelning och varje kategori får en egen färgnyans för att markera ett områdes kategoritillhörighet, där värdet framgår i en legend (förklaringsruta) på varje kartbild.

Om man börjar med att titta på hur de sociala grupperna grupperat sig så kan man se att det även geografiskt finns ganska tydliga mönster på kommunal nivå. Andelen läkare och universitetslärare (Bilagan:Karta 3, s.24) är högst i Stockholm, Täby, Danderyd, Lidingö och Nacka och lägst i kommunerna på Södertörn inklusive Södertälje samt Upplands-Bro. Om man tittar på högre tjänstemän i privat sektor, det vill säga företagsledare, jurister och högre tjänstemän i privat sektor, så ser man en tydlig koncentration av de kommunerna med högst andel nordost om Stockholm tillsammans med Ekerö och Salem. Kommunerna Solna, Sundbyberg, Sigtuna och Värmdö samt Södertörn har lägst andel högre privata tjänstemän. Den kulturella medelklassen har högst representation i de centrala delarna av länet medan den ekonomiska och offentliga medelklassen återfinns i förortskommuner som karaktäriseras av villabebyggelse och semiurban landsbygd. Den ekonomiska medelklassen (B:Karta 5, s.26) återfinns dock i högre utsträckning på den nordöstra sidan samt Ekerö medan medelklass i offentlig sektor är mer spridd i hela länet (B:Karta 3, s.24). Andelen arbetare liksom andelen jordbrukare (B:Karta 5, s.26) återfinns i högst utsträckning i de mest perifera kommunerna.

När man ser på utbildning så finns en tydlig gräns mellan de centrala delarna av länet och periferin. Brytpunkten går mellan tvåårigt och treårigt gymnasium (B:Karta 7 s.28 resp. Karta 9 s.30). Sundbyberg verkar vara ett undantag, där utbildningsnivån mer liknar de perifera kommunerna än de centrala kommunerna. Detta illustreras av andelen forskarutbildade som har högst andelar centralt i länet (allra högst andel i kommunerna nordost om Stockholm) samt andelen grundskoleutbildning (B:Karta 9 s.30), som återfinns i länets periferi.

När det gäller den högsta andelen välbärgade (B:Karta 11 s.32), det vill säga de 20 % i riket med högst disponibel inkomst, finns i de nordöstra kommunerna Sollentuna, Täby, Danderyd och Lidingö. Dessutom i Ekerö och Österåker. De med lägst disponibel inkomst finns i Norrtälje, Södertälje, Botkyrka och Stockholm, noterbart är att Lidingö och Danderyd inte hamnat i gruppen med lägst andel låginkomsttagare, i den finner vi istället Upplands-Väsby, Järfälla, Täby, Ekerö och Tyresö. Medelinkomst är vanligast i Sundbyberg, Upplands-Väsby samt kommunerna på Södertörn.

Största andelen pensionärer finns i Stockholms stad samt Solna, Sundbyberg, Danderyd och Lidingö och Norrtälje, höga andelar även i Södertälje och Nynäshamn (B:Karta 13 s.34). Andelen gifta eller sammanboende är störst i de kommuner som domineras av semiurban landsbygd eller villabebyggelse, där finns också den största andelen stora familjer (B:Karta 15 s.36). Andelen ensamstående är störst i stadskommunerna samt Södertälje (B:Karta 13 s.34). Andelen kvinnor (B:Karta 15 s.36) är störst i staden och länets centrala delar och andelen födda utrikes minst i de lantliga och semiurbana kommunerna och störst i Södertälje, Botkyrka, Huddinge och Upplands-Väsby samt i något mindre utsträckning i Upplands-Bro, Sigtuna, Sundbyberg, Solna, Nacka och Haninge.

³² Mark Monmonier, *How to lie with Maps*, The University of Chicago Press, Chicago 1996.

Täby, Danderyd, Lidingö och Vallentuna har gemensamt lägsta andel socialbidragstagare samt lägsta andel personer som erhållit a-kassa (Karta 17 s.38, bilaga). Stockholm och Södertälje toppar dessa båda parametrar. Solna och Sundbyberg har högst andel a-kassa och relativt hög andel socialbidrag, Botkyrka och Upplands-Bro likaså fast med högst andel socialbidrag och hög andel a-kassa. Norrtälje och Nykvarn har många personer som erhållit a-kassa men få med socialbidrag.

4.3. *Delkonklusion Stockholms läns kommuner 1990*

Vid en genomgång av analyserna 1990 kan man konstatera att det finns polariteter och hierarkiska samband mellan kommunerna i länet. En av de tydligaste polariteterna är den som utbildning, inkomst och socioekonomisk yrkesgrupp i samvariation bildar. Det är en polaritet som geografiskt mycket handlar om centrum och periferi, men det är samtidigt en beskrivning som inte riktigt räcker till. Med Bourdieus termer kan man säga att utbildningskapitalet, det ekonomiska kapitalet och det kulturella kapitalet finns samlat i kommunerna i centrum, men här kan man skönja en skillnad i var dessa kapital främst finns. Parametrarna mest välbärgade, högst andel högre privat sektor och högst andel ekonomisk medelklass, skvallrar om att det ekonomiska kapitalet inte är samlat i stadens centrum, utan snarare i kommunerna nordost om Stockholm. Det kulturella kapitalet, som här får gestaltas av kulturell medelklass samt läkare och universitetslärare, är koncentrerat till Stockholm tillsammans med Danderyd och Lidingö. Täby hamnar dessutom i toppskiktet vad gäller läkare och universitetslärare och Solna vad gäller kulturell medelklass.

En annan typ av polaritet infinner sig när man tittar på familjesammansättningar. Där kan man se att stadskommunerna Stockholm, Solna och Sundbyberg särskiljer sig i andelen ensamhushåll, andelen pensionärer och även andelen kvinnor (även om skillnaderna just vad gäller andelen kvinnor är väldigt små). Uttrycket ”singel i Sumpen” (Sumpen är slang för Sundbyberg) verkar inte helt taget ur luften. Stockholm, Solna och Sundbyberg är stadskommunerna framför andra i länet, med en tydlig prägel av tät stadsbebyggelse och hög andel ensamhushåll. Andelen småhus är 5% för Solna, 3% för Sundbyberg och 11% för Stockholm att jämföra med länets medel på 27%.³³

I polaritet till dessa finner vi kommuner präglade av landsbyggd som i Stockholms län till största del är *semiurban*³⁴, det vill säga landsbygdsområde som på avgörande sätt påverkas av närheten till staden, till exempel har jordbruksdriften ofta avvecklats och i stället karaktäriseras området av tillbyggda sommarhus, nybyggda villor, golfbanor, hästagar och olika typer av rekreationsanläggningar.

Barnfamiljer finns främst i kommuner med småhusbebyggelse och semiurban bebyggelse men inte i den absoluta periferin. Ser man till andelen stora familjer, det vill säga hushåll med tre barn eller fler, så finns de främst i Ekerö, Salem, Österåker och Danderyd (B:Karta 15 s.36).

De tendenser som kan skönjas på kommunnivå kan behöva undersökas ytterligare inte minst eftersom de flesta kommunerna och framförallt Stockholm innehåller diverst skilda bostadsområdestyper. Därför kommer vi också senare att fördjupa analysen ner på samsområdesnivå, men först ska vi se hur den kommunala analysen för år 2000 skiljer sig från den 1990.

³³ Fakta 2003, Regionplane- och trafikkontoret, Stockholms läns landsting.

³⁴ Sveriges Nationalatlas, Kulturlandskapet och bebyggelsen. SNA förlag 1994. s.74, s.107.

4.4. Korrespondensanalys länets kommuner 2000

Graferna som visar korrespondensanalysen 2000 liknar de för 1990. Den triangelliknande formen finns kvar om än något mindre tillspetsad. Liksom 1990 finner vi också att polariteterna horisontellt är desamma. Återigen är det modaliteterna för variabeln andel välbärgade som bildar en linje i grafen. Det är fortfarande så att proletära förhållanden positionerar sig till vänster och kapitalstarka till höger.

Tabell 4. Variablernas bidragsvärden samt axlarnas förklaringsprocent, multipel korrespondensanalys kommuner 2000.

Kommuner 2000 Axel 1 (35,8%)		Axel 2 (22,7%)		Axel 3 (13,4%)	
Variabel	Bidragsvärde	Variabel	Bidragsvärde	Variabel	Bidragsvärde
Grundskoleutb.	6,86	Lång högskoleutb.	6,82	A-kassa	8,00
Läkare/universitetsl.	6,61	Kort högskoleutb.	6,72	Stora familjer	7,96
Välbärgade	6,56	Pensionärer	6,67	Gifta/sambo	7,57
Kulturell medelkl.	6,46	Läkare/universitetsl.	6,22	Medelkl. off. sektor	6,65
Okval. arb.	6,26	Högre priv. tjm.	6,08	Född utrikes	6,21
Kort högskoleutb.	6,23	Grundskoleutb.	5,31	Ekonomisk medelkl.	5,74
Lång högskoleutb.	6,12	Kulturell medelkl.	5,24	Kön kvinna	5,11
Högre priv. tjm.	5,99	Låginkomst	5,08	Låginkomst	4,80
Medelinkomst	5,83	Ensamstående	4,93	Ensamstående	4,79
A-kassa	5,72	Medelinkomst	4,87	Barnlösa	4,40
Forskarutb.	5,02	Socialbidrag	4,86	Lång högskoleutb.	4,63
Kval. arb.	4,62	Medelkl. off. sektor	4,78	Forskarutb.	4,56
Ekonomisk medelkl.	4,56	Okval. arb.	4,67	Välbärgade	4,41
		Kval. arb.	4,54		

Den första axeln

Den första axeln (B:Figur 5-8, s.7-8) har en förklaringsprocent på 35,8% vilket är något lägre jämfört med 1990:s 37,0%. Bland variablerna med mest bidragsvärden liknar det analysen för 1990, mycket kapital står mot lite. De viktigaste skillnaderna är att *läkare/universitetslärare* och *kulturell medelklass* ytterligare ökat i betydelse och att *kvalificerade arbetare* minskat i betydelse för att förklara skillnaderna (se Tabell 4, s.19).

Det är till stor del samma modaliteter som är strukturerande, dock kan man konstatera att *minst ekonomisk medelklass* och *mer a-kassa* (till vänster i grafen) och *minst kvalificerade arbetare* (till höger) förlorat i betydelse. I stället har modaliteter som *minst högre privata tjänstemän*, *minst välbärgade*, *mest a-kassa*, *mer barnlösa* och *minst forskarutbildade* (till vänster) och *minst okvalificerade arbetare* och *mest läkare/universitetslärare* (till höger) ökat i strukturerande betydelse (B:Tabell 2, s.15).

Precis som i analysen 1990 hittar vi kommuner med svaga kapitaltillgångar till vänster i grafen: Haninge, Norrtälje, Botkyrka, Södertälje, Nynäshamn och Sigtuna. Skillnaden är att Haninge och Norrtälje hamnat i mer extrema positioner, jämfört med 1990. Till höger finner vi kapitalstarka kommuner som Täby, Danderyd, Lidingö, Vaxholm, Sollentuna, Nacka och Ekerö. Här har alltså Vaxholm och Nacka skaffat sig positioner på bekostnad av Ekerö.

Den andra axeln

Den andra axeln (B:Figur 5-6) har förändrats lite från 1990 till 2000, förklaringsprocenten har ökat från 19,0% till 22,7%. De variabler som ökat sina bidragsvärden är *pensionärer* och *läkare/universitetslärare* medan *välbärgade* och *kulturell medelklass* minskat sina bidragsvärden. Det handlar fortfarande dock om en hästskoeffekt, en förstärkning av skillnaderna i axel 1, med kontraster mellan extrema parametrar och medelparametrar (se Tabell 4, s.19).

I nederdelen hittar vi kommuner som Haninge, Södertälje, Norrtälje, Botkyrka, Sigtuna och Nynäshamn till vänster samt Lidingö, Danderyd och Täby, Nacka, Stockholm och Solna till höger. Haninge är ny i den mest extrema positionen på vänstra sidan. Noterbart är också att det är nu den högra sidan som har de mest extrema positionerna. I den övre delen finner vi precis som 1990 Österåker, Vallentuna, Salem, Järfälla och Tyresö; till dessa har Värmdö tillkommit.

Den tredje axeln

Även längs den tredje faktorn (B:Figur 7-8) kan vi se skillnader mellan undersökningsåren. Förklaringsprocenten är dock nästan identisk, 13,3% 1990 och 13,4% 2000. Det är en liknande polaritet mellan parametrar som beskriver hushållens sammansättning samt bidragstaggande.

De variabler som ökat sina bidragsvärden är: *stora familjer*, *gifta/sambo*, *medelklass i offentlig sektor*, *född utrikes*, *ekonomisk medelklass* och *låginkomst*. De variabler som minskat bidragsvärden är: *ensamstående*, *kort högskoleutbildning*, *barnlösa* och *högre privata tjänstemän* (se Tabell 4, s.19).

De modaliteter som förlorat betydelse är *mest a-kassa*, *mer kort högskoleutbildning*, *mer högre privata tjänstemän*, *mindre grundskoleutbildning* och *mer lång högskoleutbildning*. Dessa har förlorat stukturerande betydelse i basen till förmån för *mer a-kassa*, *minst ekonomisk medelklass*, *minst medelklass i offentlig sektor*, *mer utlandsfödda* och *mest låginkomst*. I toppen har modaliteterna *mer okvalificerade arbetare*, *mindre ensamstående*, *mindre kort högskoleutbildning*, *mer kvalificerade arbetare*, *mindre låginkomst* och *mer grundskoleutbildning* förlorat stukturerande betydelse till förmån för: *mest kvalificerade arbetare*, *minst lång högskoleutbildning*, *minst socialbidrag*, *mer medelklass i offentlig sektor*, *mindre utlandsfödda*, *mest grundskoleutbildning*, *mer låginkomst* och *minst kort högskoleutbildning* (B:Tabell 2, s.15).

Tendensen verkar vara att utbildning blir mindre avgörande och yrkestillhörighet mer avgörande, till detta har variabeln *född utrikes* blivit en av de mest stukturerande variablerna från att ha varit en av de minst betydelsefulla.

I den nedre delen finner vi kommunerna: Norrtälje, Nykvarn, Nynäshamn och Haninge till vänster i grafen. Till höger finns Täby, Danderyd, Lidingö och Österåker. Värmdö som 1990 fanns i den mest extrema positionen på den vänstra sidan finns nu en bit upp och till höger. Upplands-Bro har därtill lämnat en extrem position men återfinns fortfarande på den vänstra sidan.

I den övre delen hittar vi återigen Solna, Stockholm och Sundbyberg, men nu med Sundbyberg som mest extrem. Både Nacka och Vaxholm fanns 1990 i positioner mitt emellan dessa och de i basen på den högra sidan 1990, dessa finns nu i positioner mitt bland kommunerna i den senare gruppen.

4.5. Geografisk analys, kommuner 2000

Den här delen med geografiska analyser för år 2000 är i huvudsak en jämförelse med 1990. Jag har därför valt att endast redovisa de största skillnaderna mellan de två undersökningsåren. Om en viss parameter inte omnämns 2000 så kan man utgå från att förhållandena för 1990 gäller, alla kartor finns dock redovisade i kartbilagan.

Sett till de socioekonomiska yrkesgrupperna så märks inga dramatiska skillnader. Läkare och universitetslärare, kulturell- och ekonomisk medelklass finns i ungefär liknande utsträckning 2000 där de fanns 1990. Dock kan man notera att andelen högre privata tjänstemän (B:Karta 4 s.25, jämför med 1990: Karta 3 s.24) tydligare koncentrerat sig till kommunerna i nordost och därtill i Nacka. En annan noterbar skillnad gäller medelklass i offentlig sektor. Andelarna för denna grupp har ökat i Norrtälje, Nykvarn, Tyresö och Värmdö och minskat Upplands-Väsby, Sollentuna, Stockholm och framför allt i Danderyd. Denna grupp består bland annat sjuksköterskor och det är anmärkningsvärt att Danderyd gått från att tillhöra de kommuner i länet med högst andel till lägst eftersom ett av länets sju akutsjukhus finns där.³⁵

Den högsta utbildningsnivån finns i centralt i länet och det befästs och förstärks 2000. Ekerö och Järfälla har färre med högre utbildning medan Sundbyberg ökar sin utbildningsnivå. Troligen ser man också effekter av utvecklingen av Södertörns högskola då kommuner som Salem, Södertälje och Huddinge ökat sina andelar högutbildade (B:Karta 8, s.29, jmf. Karta 7).

1990 fanns det en tydlig polarisering mellan centrum och periferi vad gäller utbildningsnivå. Då var det tydligt att gränsen gick vid 2 årig gymnasieutbildning. År 2000 kan man se på karta 25 och 26 att gränsen håller på att förflyttas till 3-årig gymnasieutbildning (B:Karta 7, 8, 9, 10, s.28ff).

Inkomstförhållandena pekar på en polarisering mellan centrum och periferi, detta har dessutom ytterligare förstärkts. Österåker finns inte med bland gruppen med mest välbärgade kommuner (det vill säga de nordöstra kommunerna samt Ekerö) medan Norrtälje kommit med bland kommunerna med flest låginkomsttagare (B:Karta 12, s.33, jmf. Karta 11). Dessutom kan man se att disponibel medelinkomst 1990 var vanligast på Södertörn och Upplands-Väsby och Sundbyberg och 2000 är vanligast i de perifera kommunerna i hela länet och ovanligast i länets centrala delar.

De demografiska förändringarna visar på tendenser att kommuner halvcentralt i länet präglas allt mer av unga par och familjer. Det är till exempel en mindre del av befolkningen som är över 65 år i Nacka, Huddinge, Vaxholm och Värmdö. Det är dessutom allt färre ensamhushåll i Huddinge och Nacka samt färre barnlösa i Huddinge (B:Karta 14, s. 35).

Att ha erhållit a-kassa är generellt sett mycket vanligare 2000 än 1990, det kan illustreras av gränsvärdena på karta 17 och 18, sida 38 och 39 i bilagan, en kommun på den högsta nivån 1990 skulle 2000 hamna under den lägsta gruppens nivå. Det är mest troligt det tidiga 1990-talets höga arbetslöshet och den mer instabila arbetsmarknad som uppkommit i dess fotspår som har höjt nivåerna. Man kan dock se att det ganska konsekvent vilka kommuner som klarat sig bra och dåligt. Stadskommunerna och Sollentuna har relativt sett förbättrat sina positioner medan Södertörn (södra delen av länet) ytterligare har förlorat mark.

³⁵ www.vardguiden.se / www.sll.se , Stockholms Läns Landsting.

4.6. Delkonklusion Stockholms läns kommuner 2000

Först måste man konstatera att på det stora hela så uppvisar länets kommuner en liknande bild 2000 som målades upp 1990. Detta trots att samtliga kommuner till invånarantalet växt, se Tabell 5, s.23. Vissa förändringar har skett; det mesta tyder på att skillnaderna i inkomst och utbildningsnivå har förstärkts ytterligare under 10 årsperioden. Yrkesvariablerna samt variabeln *född utrikes* har därtill fått mer signifikanta roller för att beskriva skillnader i det sociala rumet. Invandringen till Sverige har ju under 1990-talet förändrats en hel del, innan 1990 förekom det fortfarande en arbetskraftsinvandring som ersattes nästan helt av flyktinginvandring under det tidiga 1990-talet från ex.-Jugoslavien, Somalia och Irak mm. Från och med 1995 halverades nästan invandringen, för att sedan öka sakta fram till 1999.³⁶

De kommuner nordost om Stockholm som utmärkte sig 1990 det vill säga i synnerhet Täby, Danderyd och Lidingö, har skaffat sig än mer utmärkande positioner 2000. Kommuner som närmast sig de mer kapitalstarka positionerna Nacka, Vaxholm, Tyresö och Värmdö samt Huddinge i viss utsträckning. 1990 fanns Nacka och Vaxholm bland medelkommunerna men dessa två har betydligt närmast sig de kapitalstarka kommunerna och sällat sig till Ekerö och Sollentuna. Dessa fyra kommuner bildar 2000 en egen gruppering av kommuner som knackar på dörren till länets finrum, detta kapitalstarka finrum består trots allt fortfarande av de nordöstra kommunerna Täby, Danderyd och Lidingö. Man kan dessutom skönja att dessa tre befäst sina positioner. I motsatt riktning har Upplands-Väsby samt i mindre utsträckning Sigtuna och Järfälla rört sig.

Ingen förändring som skett är dock omkastande, de förändringar som förekommit är sannolikt produkten av en trend och i praktiken ganska små. Det ligger också i sakens natur. De samband jag söker här är konturerna av en mycket komplex struktur som i sin tur vilar på invånarnas *habitus*, det vill säga, ofta omedvetna handlingsmönster som individerna i befolkningen besitter. Dessa sociala strukturer har sannolikt byggts in i stadssystemet. Bebyggelsen i stadsregionen är i sig en fysisk manifestation av de sociala strukturer som finns i den. Därför vore det helt osannolikt att dramatiska förändringar skulle skett av det sociogeografiska rummet och därför är det också logiskt att de förändringar som faktiskt sker blir tydligast i kommuner som i hög grad exploaterats som till exempel Värmdö och Vaxholm, där man har möjlighet att forma bebyggelsen redan från början.

För att ytterligare reda ut om resonemanget stämmer går vi nu in på nästa nivå – områdesanalysen.

³⁶ Migrationsverket, <http://www.migrationsverket.se/pdf/er/statistik/tabs2.pdf>.

Tabell 5. Antal invånare i Stockholms läns kommuner 1990, 1995 & 2000.³⁷

Kommun	Antal invånare 1990	Antal invånare 1995	Antal invånare 2000	Ökning mellan 1990 & 2000	Ökning %
Botkyrka	68 542	69 500	73 097	4 555	7
Danderyd	27 915	28 684	29 570	1 655	6
Ekerö	18 785	20 866	22 266	3 481	19
Haninge	62 797	65 706	69 644	6 847	11
Huddinge	73 829	77 384	84 535	10 706	15
Järfälla	56 359	58 675	60 471	4 112	7
Lidingö	38 399	39 042	40 584	2 185	6
Nacka	64 056	70 172	74 974	10 918	17
Nykvarn	6 897	7 438	8 052	1 155	17
Sigtuna	31 485	33 406	35 001	3 516	11
Sollentuna	51 377	54 553	58 048	6 671	13
Solna	51 841	54 417	56 605	4 764	9
Sundbyberg	31 308	31 803	33 868	2 560	8
Södertälje	74 889	74 917	77 882	2 993	4
Tyresö	33 973	36 627	39 071	5 098	15
Täby	56 714	58 833	60 197	3 483	6
Upplands-Bro	20 191	20 025	20 878	687	3
Upplands-Väsby	35 963	36 277	37 576	1 613	4
Vallentuna	22 186	23 457	25 228	3 042	14
Österåker	30 230	32 140	34 427	4 197	14
Värmdö	22 067	26 548	31 260	9 193	42
Salem	12 478	12 871	13 766	1 288	10
Nynäshamn	21 992	22 786	23 965	1 973	9
Norrtälje	46 165	50 295	52 611	6 446	14
Vaxholm	6 779	8 215	9 286	2 507	37
Stockholm	674 452	711 119	750 348	75 896	11

³⁷ Statens Statistiska Centralbyrå, www.scb.se/templates/Product_25785.asp.

5. Analys på områdesnivå

5.1. Korrespondensanalys på områdesnivå 1990

Stockholms län är uppdelat på drygt 900 samsområden. Områden med färre än 100 invånare är uteslutna ur alla analyser, men drygt 800 områden kvarstår. Jag har för att kunna hantera och överblicka dessa gjort ett urval för korrespondensanalysen. Redogörelse för urvalet finns i bilagan s.66.

Tabell 6. Variablernas bidragsvärden samt axlarnas förklaringsprocent, multipel korrespondensanalys samsområden 1990.

Samsområden 1990 Axel 1 (57,7%)		Axel 2 (17,9%)		Axel 3 (12,4%)	
Variabel	Bidragsvärde	Variabel	Bidragsvärde	Variabel	Bidragsvärde
Välbärgade	8,37	Okval. arb.	9,61	Stora familjer	9,03
Högre priv. tjm.	7,84	Kval. arb.	9,41	Kön kvinna	8,15
Grundskoleutb.	6,58	Lång högskoleutb.	8,12	Barnlösa	8,11
Lång högskoleutb.	6,33	Grundskoleutb.	7,96	Ensamstående	7,85
Kort högskoleutb.	6,30	Högre priv. tjm.	6,69	Gifta/sambo	7,05
Okval. arb.	5,64	Läkare/universitetsl.	6,41	Pensionärer	6,35
Barnlösa	5,10	Välbärgade	6,12	Född utrikes	4,91
Läkare/universitetsl.	4,98	Medelinkomst	6,08	Kulturell medelkl.	4,73
Forskarutb.	4,90	Forskarutb.	5,10	Grundskoleutb.	4,53
Ekonomisk medelkl.	4,88	Kort högskoleutb.	4,72	Kort högskoleutb.	4,41
Socialbidrag	4,85			Högre priv. tjm.	4,39
Ensamstående	4,78			Lång högskoleutb.	4,37

Den första axeln

På samma sätt som i kommunanalysen har vi en polarisering horisontellt i grafen som handlar om tillgång till och avsaknad av kapital, symboliskt och reellt. Här har den första axeln (B:Figur 9-12, s.9-10) en högre förklaringsprocent på 57, 7%. De tre första axlarna har tillsammans 88.0% (Diagram, s.21, bilaga). Att förklaringsprocenten nu är större för de tre axlarna, jämfört med kommuneanalysen, förklaras av att samsområdena är mycket mer homogena än kommunerna. Bidragsvärdenas medel (4,3% för variablerna och 0,84% för modaliteterna) är desamma som för kommunanalysen eftersom de båda analyserna baseras på samma variabler och modaliteter.

De variabler som i högsta utsträckning strukturerar detta sociala rum är i fallande ordning; *välbärgade, högre privata tjänstemän, grundskoleutbildning, lång högskoleutbildning, kort högskoleutbildning, okvalificerade arbetare, barnlösa, läkare/universitetslärare, forskarutbildade, ekonomisk medelklass* etc. (se Tabell 6, s.24).

De modaliteter som primärt strukturerar den första axeln är, till höger i grafen: *mest välbärgade, mest högre privata tjänstemän, minst ensamstående, minst grundskoleutbildning, mest lång högskoleutbildning, minst barnlösa, mest forskarutbildade, mest kort högskoleutbildning, mest läkare/universitetslärare* och *mest gifta/sambo*.

På den andra sidan, till vänster i grafen står: *minst välbärgade, mest okvalificerade arbetare, mest medelinkomst, minst ekonomisk medelklass, minst lång högskoleutbildning, mest socialbidrag, minst kort högskoleutbildning, mest grundskoleutbildning, minst högre privata tjänstemän* och *mest utlandsfödda*. (B:Tabell 3, s.17).

Det är fortfarande som i kommunanalysen att mycket kapital, som samlats till höger i grafen, står mot lite kapital till vänster.

Exempel på områden som placerar sig till vänster är: Åkersberga, Gustavsberg och Bro, alla centralorter i huvudsakligen semiurbana kommuner. Till dessa kommer även Jordbro, Flemingsberg, Alby, Fittja och Tensta, alla exempel på storskaliga miljonprogramsområden.³⁸ På den vänstra sidan närmare mitten finns exempel på äldre förortsområden, så som Farsta och Vällingby, landsbyggsområden och skärgårdsområden som Utö i Haninge kommun och Järna i Södertälje kommun, närförorter som Årsta och Aspudden, radhus/småhusområden som Viksjö i Järfälla kommun och Gångsätra på Lidingö.

I mitten men mer åt höger finner vi innerstadsområden som Katarina församling, City och Fredhäll, villaområden som Enskede och Enebyberg i Täby kommun. Ytterligare till höger återfinns innerstadsområden på Östermalm och i Vasastan, exempelvis Oscars församling och västra Matteus församling.

Från höger sett är områden med mest extrem position: Näsby i Täby kommun, Djursholm i Danderyds kommun, Tappström på Ekerö, Stocksund i Danderyd, Rönninge i Salem, Nockeby i Bromma i västra Stockholm, Norrviken i Sollentuna och Torsvik på Lidingö, samtliga villaområden.

Den andra axeln

Även här i den andra axeln (B:Figur 9-10) påminner resultatet om kommunanalysen, medelvärden står mot extrema värden, hästskoeffekten är intakt. Den andra axelns förklaringsprocent är 17,9%. De variabler med högst bidragsvärden är: *okvalificerade arbetare, kvalificerade arbetare, lång högskoleutbildning, grundskoleutbildning, högre privata tjänstemän, läkare/universitetslärare, välbärgade, medelinkomst, forskarutbildade, kort högskoleutbildning* etc. (se Tabell 6, s.24).

I den nedre delen återfinns följande modaliteter: *minst kvalificerade arbetare, minst okvalificerade arbetare, mest lång högskoleutbildning, minst grundskoleutbildning, minst medelinkomst, mest läkare/universitetslärare, mest forskarutbildade, minst välbärgade, minst gifta/sambo och mest ensamstående.*

I kontrast till detta finns i övre halvan dessa modaliteter: *medel okvalificerade arbetare, medel grundskoleutbildade, medel högre privata tjänstemän, medel kort högskoleutbildning, mer välbärgade, medel kvalificerade arbetare, medel lång högskoleutbildning, medel forskarutbildade, medel medelinkomst och medel kulturell medelklass* (B:Tabell 3, s.17).

I den nedre halvan finns områden med mest extrem position till höger: innerstadsområden: Odenplan, västra Matteus, Gamla Stan mfl., områden i södra Bromma; Alvik och Nockeby. På den vänstra sidan är det Flemingsberg i Huddinge, Gustavsberg (centralort i Värmdö kommun) och Alby i Botkyrka kommun som har de mest extrema positionerna.

I den övre delen återfinns radhus/småhusområden och villaområden som Kalhäll och Viksjö i Järfälla, Vandelsö i Haninge, Tumba i Botkyrka och Hanviken i Tyresö. Här finns även områden i skärgården som Stavnäs på Värmdö, Vaxholm och Svinninge i Österåkers kommun.

³⁸ Miljonprogrammet var resultatet av att man på regeringsnivå beslöt att bygga en miljon lägenheter i Sverige mellan åren 1965-75. Miljonprogrammet har blivit kritiserats för att den snabba massproduktionen av lägenhetshus gjort områdena sterila och socialt otrygga, se Karl-Olov Arnstberg, *Miljonprogrammet*, Carlsson Förlag, Stockholm 2000.

Den tredje axeln

Den tredje axeln (B:Figur 11-12) är intressant för man kan ana en polaritet mellan innerstad och ytterförort/landsbyggd. Den tredje axelns förklaringsprocent är 12,4%. De strukturerande variablerna är i första hand; *stora familjer, kön, barnlösa, ensamstående, gifta/sambo, pensionärer, född utrikes, kulturell medelklass, grundskoleutbildning, kort högskoleutbildning* etc. (se Tabell 6, s.24).

I nederdelen är det följande modaliteter som är mest betydelsefulla: *mest grundskoleutbildning, minst kort högskoleutbildning, minst lång högskoleutbildning, minst högre privata tjänstemän, mest okvalificerade arbetare, minst utlandsfödda, mest kvalificerade arbetare, minst forskarutbildade, minst läkare/universitetslärare och mest stora familjer.*

I toppen positionerar sig *mest barnlösa, minst stora familjer, mest kvinnor, mest ensamstående, mest pensionärer, minst gifta/sambo, mest kulturell medelklass, mer socialbidrag och mer utlandsfödda.* (B:Tabell 3, s.17).

Exempel på områden i nedre delen, till vänster: (semiurban) landsbyggd och skärgård: Smedby i Upplands-Väsby, Utö i Haninge och Södra Svanberga i Norrtälje kommun. Ytterförorter: Alby och Fittja i Botkyrka kommun, Östertälje i Södertälje och Rinkeby i norra Stockholm. De områden med mest extrema positioner i den nedre delen, till höger är Tappström på Ekerö och Lindholmen i Vallentuna, båda exempel på småorter omgivna av landsbyggd.

I toppen på grafen finns urbana områden i form av innerstad och närförorter (samt centrala Södertälje, som kan betraktas som en egen stad, även om det ingår i Storstockholm). Till exempel, till vänster närförorterna Finntorp i Nacka, Sundbyberg centrum, Årsta och Aspudden. Till höger, innerstad: Fredhäll och Fridhemsplan på Kungsholmen, Katarina och Maria församlingar på Södermalm mfl. Det finns också exempel på ganska centralt belägna villaområden som Enskede i södra Stockholm och västra Råsunda i Solna kommun.

5.2. Geografisk analys, områden 1990

Liksom i korrespondensanalysen behövs det här en gallring över vad som presenteras. Jag har valt att visa de centrala delarna av länet och försökt ta med så mycket som möjligt utan att göra det omöjligt att urskilja områdena. 22 av de 25 kommunerna är med helt eller delvis, de kommuner som inte redovisas på områdesnivå, det vill säga hamnar utanför kartans gräns, är Sigtuna, Norrtälje och Nynäshamn. För dessa kommuner hänvisas till analysen på kommunnivå. För kartorna på områdesnivå syns även obebyggd mark (ljusgul, den ljusaste nyansen), detta för att de obebyggda områdena ofta är stora och kan ge en skev bild av den tematiska kartan. Därtill kan det vara bra att få en uppfattning om hur många invånare det finns i varje område (efter att områden med färre 100 individer sållats bort, se bilagedelen, Karta 2. s.23). I bilagan på sida 22 finns en orienteringskarta över området.

Till att börja med ska vi se till de socioekonomiska grupperna. Andelen läkare och universitetslärare (B:Karta 19, s.40) är liksom andelen tjänstemän i högre privat sektor är hög i majoriteten av områden i kommuner som Sollentuna, Täby, Danderyd och Lidingö. I kommuner som Stockholm, Solna, Ekerö och Vaxholm och Nacka så finns hög andel i vissa områden och låg i andra. I Stockholm är det områden i innerstan och Bromma som har hög andel av dessa yrkesgrupper, högre privata tjänstemän finns primärt på Östermalm i innerstan. Järfälla har områden med hög andel högre tjänstemän i privat sektor. Områden med höga andelar är få på den södra sidan av stan, men exempel finns: läkare och universitetslärare i Rönninge i Salems kommun och högre tjänstemän i privat sektor i villaområdena i Norra Huddinge.

Den kulturella medelklassen (B:Karta 21, s.42) har höga procentuella andelar i de flesta områden i Täby, Danderyd, Lidingö, Solna, Nacka. Inom Stockholms kommun finns den kulturella medelklassen i stort sett hela innerstan tillsammans med Bromma i väst och de södra närförorterna. I Stockholm kommuns sydvästra delar bildar gränsen mellan närförort och ytterstad också en extra tydlig gräns för den procentuella andelen kulturell medelklass, de fyra västligaste områdena tillhör Skärholmens stadsdelsnämnd och är områden uppförda inom miljonprogrammet under senare delen av 1960-talet. Noterbart är också att den procentuella andelen läkare & universitetslärare, högre privata tjänstemän och kulturell medelklass är, relativt till sina grannar, hög i Kista i den nordligaste "fliken" av Stockholms kommun. Kista är en av de stadsdelar som inom miljonprogrammet uppfördes på Järvafältet under början av 1970-talet och har, nått viss ryktbarhet på senare tid som Sveriges svar på Silicon Valley, med forskning och företag inom IT-branschen. Den kulturella medelklassen som ju är en sammanslagning av yrkesgrupperna journalister och konstproducenter finns koncentrerade centralt i och runt innerstan, men som en liten detalj kan man se på Tyresö kommun där de finns samlade i områden nära havet, vilket är en egenskap som männe tilltalar dessa yrkesgrupper.

För de tre ovanstående grupperna (läkare & universitetslärare, högre privata tjänstemän och kulturell medelklass) gäller att de finns samlade i de centrala delarna av länet, som alltså syns i kartorna, de två första med en tyngdpunkt mot nordost och den tredje med tyngdpunkten mitt i stan.

Om man i stället tittar på medelklass i offentlig sektor (B:Karta 21, s.42) så ser man att spridningen blir mer påtaglig och om man ska tala om koncentrationer så hittar man dom en bit utanför centrum. Andelen är till exempel hög i Salem och delar av och södra Botkyrka. Här är det intressant att notera att i de områden där de tre tidigare nämnda grupperna har hög koncentration är andelen medelklass i offentlig sektor låg, så som på Östermalm i innerstan, södra Bromma och östra Danderyd.

En liknande spridning uppstår sett till den ekonomiska medelklassen (B:Karta 23, s.44), relativt låga andelar i innerstan och resten av Stockholms kommun utom Spånga och delar av Bromma i norra/västra Stockholm. Andelarna är däremot höga i områden i kommunerna runt Stockholm som Ekerö, Sollentuna, Vallentuna, Täby, Österåker, Danderyd, Lidingö, Huddinge, Haninge, Nacka och Tyresö.

För andelen okvalificerade arbetare (B:Karta 25, s.46) finns områdena med höga andelar i periferin. I norr Upplands-Bro, Upplands-Väsby och vissa delar av Järfälla, Solna och Tensta, Rinkeby och Husby i Stockholm. I Stockholms kommun är det annars i de södra delarna som har högst andelar arbetare. De tydligaste koncentrationerna på den södra sidan finns annars i Södertälje, Botkyrka, delar av Huddinge, Haninge och Tyresö. Huvudorten Gustavsberg i Värmdö kommun har också höga andelar arbetare. Spridningen av andelen kvalificerade arbetare påminner mycket om den för okvalificerade (B:Karta 23, s.44). Andelarna är genomgående låga för orterna nordost om Stockholm, innerstan och Bromma. Andelen jordbrukare är av förklarliga skäl nästan obefintlig i de centrala delarna av länet (B:Karta 25, s.46).

De största andelarna forskarutbildade finns i hög utsträckning i kommunerna i nordost (B:Karta 27, s.48). I Stockholms kommun är det södra Bromma, Östermalm, Frescati (universitetsområdet) och Mälarhöjden i Södra Stockholm. I Solna kan man notera att andelen forskarutbildade är hög i Bergshamra nära universitetet och i närheten av Karolinska sjukhuset. I övrigt finns hög andel forskarutbildade fläckvis i Viksjö i Järfälla kommun, Rönninge i Salem och Saltsjöbaden i Nacka.

De vars högsta utbildning är minst treårig högskola (B:Karta 27, s.48), har en liknande om än större spridning som forskarutbildade. Till toppskiktet hör kommunerna i nordost, innerstan, Bromma, Solna och Nacka. I Stockholms kommun utmärker sig Tensta, Rinkeby, Skärholmen, Östberga och Farsta med låga andelar.

De vars högsta utbildning är 3-årigt gymnasium (B:Karta 29, s.50) finns också de primärt i kommunerna i nordost, södra Bromma och Östermalm. Därtill utmärker sig Järfälla och områden i Tyresö, Huddinge, norra Botkyrka, Österåker och Vaxholm.

När man ser till andelen med 2 årig gymnasieskola och grundskola (B:Karta 31, s.52), så ändras bilden drastiskt från de övre utbildningsnivåerna. Här blir bilden nästan som ett negativ av kartan med längre högskoleutbildning. Områden som utmärker sig är Tensta och Rinkeby i norra Stockholm, Skärholmen (inklusive Vårberg, Sättra och Bredäng), Farsta i södra Stockholm, norra Botkyrka, delar av Södertälje, Haninge, Upplands-Bro och Upplands-Väsby samt Gustavsberg i Värmdö kommun.

Mönstren går igen när man ser till inkomstparametrarna. De mest välbärgade områdena finns i de nordöstra kommunerna (B:Karta 33, s.54). De ljusa fläckarna i dessa kommuner är miljonprogramsområden så som Malmvägen i Sollentuna och Grindtorp i Täby. I Stockholms kommun är det södra Bromma som toppar andelen välbärgade, följt av villaområdena runt Hässelby i nordvästra Stockholm, Östermalm och villaområdena i södra Stockholm. Höga andelar finns också i delar av Järfälla, Salem, Huddinge och Nacka.

De största andelarna låginkomsttagare (B:Karta 35, s.56) finns föga förvånande i miljonprogramsområden som Tensta, Rinkeby, Husby (norra Järva) i Stockholm och Fittja, Alby och Hallunda i norra Botkyrka och Jordbro i Haninge. Det som däremot förvånar är att andelen är hög i områden som har hög andel välbärgade så som Östermalm, delar av Danderyd, Lidingö och Nacka. Vad förklaringen till det är kan jag bara spekulera i, möjligen är det så att det i dessa områden 1990 finns en stor andel hemmafruar eller vuxna barn som försörjs av familjemedlemmar.

Pensionärer (B:Karta 36, s.56), det vill säga personer över 65 år, finns i innerstaden främst på Östermalm och i närförorterna och ytterförorterna i södra och västra Stockholm samt Solna och Södertälje. Värt att notera är att det inte finns särskilt många äldre utanför tätorterna.

Andelen födda i Sverige är hög i större delen av länet. I Stockholms kommun utmärker sig södra Bromma som har mindre än 5 % utrikes födda (B:Karta 43, s.62), motsatt utmärker sig Tensta, Rinkeby, Husby, Akalla och Kista i norra Stockholm, universitetsområdet Frescati tillsammans med området runt KTH (Kungliga tekniska högskolan), stadsdelarna i Skärholmens stadsdelsnämnd samt Västberga, Östberga, Solberga, Hagsätra, Rågsved, Högdalen, Farsta, Bagarmossen och Skarpnäck i södra Stockholm. Vidare höga andelar utmärker delar av Upplands-Väsby och Järfälla och Haninge, Malmvägen i Sollentuna, miljonprogramsområdena i centrala Täby, Södertälje, norra Botkyrka, Flemingsberg, Visättra, Vårby Gård, Massmo och Skogås i Huddinge. I stort sett den hela semiurbana landsbygden är det låga procentuella andelar utlandsfödda.

De högsta andelarna barnlösa (B:Karta 42, s.60) hittar vi i områden i innerstan och närförorter inklusive Solna och de områden i Nacka som ligger närmast Stockholm, vidare i delar av Södertälje, Botkyrka, Järfälla, Upplands-Väsby och Täby.

När man tittar på Karta 45 i bilagan, s.64, som visar andel socialbidragstagare ser den en aning alarmerande ut. Här har vi dock ett exempel på en visuell överdrift. Den översta gruppen (mörkaste färgen), innefattar allt från 7,7 till 77 %, i själva verket är det ett enda område med så höga tal.³⁹ Kartan visar att andelen är hög i södra Stockholm och nordvästra delarna, i områden runt Vällingby/Hässelby och Tensta/Rinkeby. Södertälje, norra Botkyrka, Solna och Upplands-Väsby samt centrala delarna av Järfälla, Täby och Tyresö, centralorterna Åkersberga i Österåker och Gustavsberg i Värmdö är andra områden med höga andelar. Södra Bromma har lägst andelar inom Stockholms kommun.

³⁹ Området Flaten kan närmast beskrivas som ett fritidsområde i södra Stockholm. Området innehåller inga bostäder men väl en campingplats, där det bor 135 personer, som dragit upp procentsatsen till det höga talet, inget annat område har mer än 45% socialbidrag.

5.3. *Delkonklusion, områdesanalys 1990*

När vi nu förfinat analysen så märker vi att mönsterna går igen. Liknande polariteter är tydliga och på områdesnivå kan man se att det även inom kommunerna finns polariserande områden. Det tydligaste exemplet är Stockholms kommun där det finns extremer inom ett flertal parametrar. De flesta kommunerna innehåller områden av olika karaktär som sett till de parametrar vi använt oss av i denna struktur ofta polariserar sig men det finns också exempel på kommuner som är mer homogena, Danderyd är ett exempel på en sådan kommun.

Från analysen på kommunnivå känner man också igen att det är vissa områden som följs åt. På kommunnivå var de nordöstra kommunerna följeslagare, i topp vad gäller ekonomiskt och utbildningskapital och i viss mån kulturkapital, så är det fortfarande på områdesnivå men här får vi lägga till områden som södra Bromma i Stockholm, Saltsjöbaden i Nacka och strax efter Tappström i Ekerö och Stuvsta i Huddinge. Östermalm och Vasastan följer med i bakvattnet på dessa områden, men samtidigt måste man till synes avliva myten som Östermalm som stans burgnaste område. Östermalm har på det stora hela mer gemensamt med de övriga stadsdelarna i innerstan enligt dessa analyser. Däremot är det viktigt att komma ihåg att andra mått på välbstånd än de som använts här, säkert skulle visa att befolkningen på Östermalm är den med mest ekonomiska tillgångar, förmögenheter är till exempel inget som syns i dessa analyser. En annan motsägelsefull bild är den vi får av andelen låginkomsttagare i den geografiska analysen, där områden som Djursholm och Lidingö har höga andelar låginkomsttagare. Tittar vi samtidigt på exempelvis utbildning så ser vi att det inte finns motsvarande mängd lågutbildade. Det är effekten av att de här analyserna i grunden bygger enskilda individer och inte hushåll. En familjeenhet på tre personer, en man, en kvinna och ett vuxet barn, kan uppvisa goda inkomster som en familjeenhet med gemensam ekonomi men som individer kanske bara det blir en som har höga inkomster, de andra två bokförs då som låginkomsttagare.

Innerstaden tillhör de kapitalstarka områdena om än ej de mest extrema. De utbildningsmässiga och ekonomiska kapitalen är något mindre markant, istället finns här mer prägel av det kulturella. Den stora skillnaden är familje- och bostadsförhållandena. Ensamhushåll, stor andel äldre och få barn skiljer ut den med tätbebyggda stenstaden i innerstan från de mer burgna områdena med villabebyggelse. Liknande prägel, om än nedtonad, har närförorterna, det vill säga de förorter närmast innerstan i söder och väster. Hit kan man också räkna Solna, Sundbyberg och områdena i Nacka närmast Stockholm. Här finns i huvudsak flerbostadshus i 3-5-våningshus, delvis stenstad (Sundbyberg, Aspudden och Midsommarkransen mm), men mest mindre tät bebyggelse med luft och grönområden mellan husen. Här finner vi ganska höga andelar högre utbildning och kulturell medelklass samt medelinkomster.

Villaområdena i södra och västra Stockholm (utom södra Bromma) tillsammans med liknande områden i kranskommunerna Ekerö, Järfälla, Sollentuna, Sundbyberg, Nacka, Tyresö, Huddinge och Haninge en annan grupp med medelklassförhållanden men med större tonvikt vid kärnfamiljssammansättning och ekonomiskt kapital.

Miljonprogramsområden i norra och södra Stockholm, samt i nästan alla kranskommuner bildar nästa grupp tillsammans med centralorter i de mer perifera kommunerna. Det är områden med proletär prägel med låga kapitaltillgångar och ensamhushåll. Liknande förhållanden men mer familjebetonat är det i invandrartäta miljonprogramsområden Tensta/Rinkeby och Norra Botkyrka samt på landsbygden och i semiurbana områden i länets periferi ofta i områden med permanent fritidsbebyggelse. Detta var läget 1990. Härnäst skall jag redogöra för vad som hänt på områdesnivå 2000.

5.4. Korrespondensanalys på områdesnivå 2000.

Graferna som är resultatet på korrespondensanalysen för samsområden 2000 liknar de för 1990, polariteterna är desamma och strukturen är intakt. Förändringar finns dock att hitta, även om de till synes kan verka små.

Tabell 7. Variablernas bidragsvärden samt axlarnas förklaringsprocent, multipel korrespondensanalys samsområden 2000.

Samsområden 2000 Axel 1 (60,0%)		Axel 2 (17,9%)		Axel 3 (11,6%)	
Variabel	Bidragsvärde	Variabel	Bidragsvärde	Variabel	Bidragsvärde
Välbärgade	8,50	Grundskoleutb.	8,55	Stora familjer	10,91
Högre priv. tjm.	7,94	Välbärgade	8,30	Barnlösa	10,05
Okval. arb.	6,95	Lång högskoleutb.	7,45	Ensamstående	9,77
Grundskoleutb.	6,90	Okval. arb.	6,44	Gifta/sambo	8,60
Kort högskoleutb.	6,13	Kval. arb.	6,38	Kön kvinna	5,23
Läkare/universitetsl.	6,03	Högre priv. tjm.	6,33	Lång högskoleutb.	5,09
Lång högskoleutb.	5,99	Medelinkomst	6,25	Okval. arb.	4,97
A-kassa	5,87	Läkare/universitetsl.	5,82	Född utrikes	4,68
Medelinkomst	5,26	Medelkl. off. sektor	5,07	Grundskoleutb.	4,53
Forskarutb.	5,03	Kort högskoleutb.	4,85	Kort högskoleutb.	4,41
Ekonomisk medelkl.	4,50	Forskarutb.	4,52	Högre priv. tjm.	4,39
Socialbidrag	4,47			Lång högskoleutb.	4,37

Den första axeln

Förklaringsprocenten för första axeln (B:Figur 13-16, s.11-12) är 60,0%, jämfört med 57,7% 1990. Det är i stor sett samma variabler som strukturerar rummet. Värt att påpeka är att variablerna, *läkare/universitetslärare*, *a-kassa* och *medelinkomst* ökat i betydelse (se Tabell 7, s.31).

De modaliteter som främst format strukturen är till stor del desamma som 1990 dock har modaliteten *minst lång högskoleutbildning* minskat i betydelse på den vänstra sidan i grafen och modaliteterna *minst ensamstående* och *mest kort högskoleutbildning* på den högra sidan. I stället har *minst högre privata tjänstemän* och *mest a-kassa* ökat i betydelse på den vänstra sidan och *minst okvalificerade arbetare*, *mest läkare/universitetslärare*, *minst a-kassa* och *minst medelinkomst* på den högra sidan (B:Tabell 4, s.18).

Bland urvalsområdena kan man konstatera att de flesta områden går att återfinna ungefärligt i de positioner de hade 1990. Dock kan man se att småhus/radhusområdena Viksjö och Kallhäll i Järfälla kommun och Gångsätra på Lidingö fått positioner mer till vänster, vilket pekar på att dessa områdens relativa kapitaltillgångar minskat. Detsamma gäller för skärgårdsorten Stavsnäs i Värmdö kommun och miljonprogramsområdet Kista i norra Stockholm. På den högra sidan har innerstadsområdena spritt ut sitt fält en aning och man kan ana att områden på Södermalm och Kungsholmen finns kvar i liknande positioner som 1990 medan områden på Östermalm och Norrmalm/Vasastan närmat sig högerkanten.

Den andra axeln

Den andra axeln (B:Figur 13-14). Variablerna *välbärgade* och *medelklass i offentlig sektor* har högre bidragsvärden jämfört med 1990, medan okvalificerade och kvalificerade arbetare har lägre bidragsvärden. Förklaringsprocenten för axeln är 17,9% vilket är identiskt med 1990 (se Tabell 7, s.31).

Bland de extrema modalitetsvärdena i den nedre halvan har *minst gifta/sambo* och *mest ensamstående* minskat i betydelse istället har *minst medelklass i offentlig sektor* och *minst medelinkomst* ökat sin strukturerande betydelse. I toppen har *medel kvalificerade arbetare*, *medel forskarutbildade* och *medel kulturell medelklass* minskat i betydelse medan *medel lång högskoleutbildning*, *medel välbärgade* och *medel läkare/universitetslärare* ökat sin betydelse (B:Tabell 4, s.18).

Den intressantaste skillnaden sett till områdena är att se att områden med extrema positioner på den vänstra sidan fått än mer extrema positioner jämfört med 1990.

Den tredje axeln

Den tredje axeln (B:Figur 15-16) står för 11,6% av den förklarande variansen, vilket är något mindre än 12,4% 1990. Strukturen är intakt så när som på att variablerna *kön* och *pensionärer* minskat sina bidragsvärden och att *okvalificerade arbetare* och *lång högskoleutbildning* ökat och *barnlösa*, *ensamstående*, *gifta/sambo* ökat något (se Tabell 7 s.31).

Den tredje axeln har fått en något tydligare polaritet som till stor del handlar om familjesammansättning. Modaliteter som förlorat betydelse är *kulturell medelklass* i toppen och *minst högre privata tjänstemän*, *minst forskarutbildade*, *minst läkare/universitetslärare* i basen. Ökad betydelse har *mindre okvalificerade arbetare* i toppen och *mest gifta/sambo*, *minst ensamstående*, *mest stora familjer* och *minst kulturell medelklass* i nederdelen (B:Tabell 4, s.18). Utbildnings- och yrkesvariabler har alltså i viss mån ersatts av variabler som beskriver familjesammansättning.

Bland urvalsområdena finns inga större förändringar.

5.5. Homogena kommuner

För att få en tydligare överblick över detta sociala rum har jag gjort en förenkling av områdesanalysgraferna för 1990 och 2000, båda med axel 1 & 3 projicerade. (B:Figur 17-18, s.13) De röda cirklarna är alla samsområden i Norrtälje kommun, de gröna trianglarna områden i Stockholms innerstad och de blå fyrkanterna områden i Danderyds kommun.

Den här förenklingen hjälper oss att se att grundstrukturen så som den är konstruerad 1990 är relativt intakt 2000. Överlappningen mellan de olika kommunernas områden i grafen är liten. Där överlappning faktiskt sker är det Mörby i Danderyds kommun, Norrtälje centrum och Stadshagen i Stockholms innerstad som möts. Mörby är ett av få flerbostadsområden i Danderyds kommun som till stor del är bebyggt med villor, ofta stora exklusiva sådana som i Djursholm och Stocksund. Norrtäljes centrala delar är de som mest liknar stadsförhållanden i kommunen som till största delen består av landsbygd/semiurban landsbygd. Stadshagen är däremot ett av de områden i innerstan som mest liknar förortsbebyggelse. Området är relativt glesbefolkat och ett av de områden som senast bebyggdes i innerstan.

Norrtälje får här representera den kapitalsvaga delen av det sociala rummet, medan innerstan representerar starkt kultur- och utbildningskapital och Danderyd starkt utbildningskapital och ekonomiskt kapital.

5.6. Geografisk analys, områden 2000

I det här avsnittet görs primärt en jämförelse mellan undersökningsåren. Vi inleder den geografiska analysen med att titta på antal invånare i varje samsområde, antalet invånare i regionen har ökat kraftigt (se Tabell 5, 23) men ökningen är jämt fördelad och det är inga drastiska omfördelningar som skett i ett visst område, vilket utesluter bias på grund av dramatiska skillnader i underlaget (B:Karta 2, s.23).

Inledningsvis tittar vi på yrkesgrupperna. De uppvisar ganska små skillnader. Bland läkarna och universitetslärarna kan man se en viss ökning i vissa områden nära Södertörns Högskola som under perioden vuxit fram i Huddinge kommun. Bland högre privata tjänstemän anar man viss minskning i Kista i nordvästra Stockholm samt i innerstan utom Östermalm (B:Karta 20, s.41). Medelklass i offentlig sektor finns i färre andelar i sydöstra Stockholm, Kista och Norra Bromma och i större andelar i Huddinge (B:Karta 22, s.41).

Den kulturella medelklassen verkar ha koncentrerat sig än mer och finns till exempel i mindre utsträckning i de södra närförorterna, och i Täby och Tyresö kommun. Ekonomisk medelklass (B:Karta 24, s.45) finns i mindre utsträckning i de norra delarna av innerstan inklusive Östermalm och Kungsholmen, men i större utsträckning i Täby och i landsbygdsområden runt om i regionen.

Skillnaderna för kvalificerade (B:Karta 24, s.45) och okvalificerade arbetare (B:Karta 26, s.47) är små, möjligen anar man en förstärkning mellan förhållandena höga andelar i periferin och låga i centrum, till exempel är andelen lägre i Tensta/Rinkeby och södra Stockholm och högre i landsbygdsområden runt om i regionen. Jordbrukare är fortfarande så gott som obefintliga i tätorterna.

De högre utbildningarna ser ut att ha fått allt större andelar, forskarutbildning ha dessutom fått en geografisk spridning (B:Karta 28, s.49). Detta kan spåras bland annat på Södermalm, i söderort och i västerort. Dessutom är andelarna mycket högre i Huddinge och angränsande Tullinge i Botkyrka kommun, vilket troligen är resultatet av Södertörns Högskolas etablering under 1990-talet.

1990 kunde tala om en polarisering mellan periferi/låg utbildningsgrad och centrum/hög utbildningsgrad. Då fanns brytpunkten för den polariseringen fanns mellan två- och treårigt gymnasium, 2000 ser den gränsen ut att gå mellan gymnasieutbildning och högre högskoleutbildning. Det är påfallande hur dramatisk skillnaden är i de nordöstra kommunerna, innerstan och södra Bromma. Säkert har omstruktureringen av gymnasieskolan haft en hel del med denna förändring att göra, då gymnasieskolan under perioden ändrats så att all gymnasieutbildning blivit treårig⁴⁰ men det förklarar inte med automatik varför kapitalstarka områden har dramatiskt mindre andel 3 årig gymnasieutbildning (B:Karta 30, s.51).

Andel vars högsta utbildningsnivå är endast grundskola har ökat i redan eftersatta områden som i Akalla/Husby i norra Stockholm och i norra Botkyrka (B:Karta 32, s.53). Minskning kan spåras i Gustavsberg i Värmdö kommun, Vällingby och områden i södra Stockholm (kommunen).

Inkomstfördelningen ser till en vid en första anblick ut att vara sig lik, anmärkningsvärt är dock att det är större andel välbärgade (B:Karta 34, s.55) i de norra delarna av innerstan inklusive Östermalm och Kungsholmen medan de är färre i delar av Botkyrka, Upplands-Väsby och Österåker. Detta samtidigt som andel låginkomsttagare (B:Karta 37, s.57) finns i mindre utsträckning i innerstan, södra Bromma, Danderyd och Täby och i större utsträckning i Norra Järva (Akalla, Kista), Hässelby, Vällingby i nordvästra Stockholm, Skärholmen,

⁴⁰ Reformeringen av gymnasieskolan - En sammanfattande analys av gymnasieskolans reformering. Rapport 187, Skolverket 2000.

Västberga, Östberga, Vantör och Farsta i södra Stockholm, Norra Botkyrka och Haninge. Klyftorna ser ut att ha ökat, kort sagt.

En allt yngre befolkning (B:Karta 38, s.57) finner man i innerstan, de södra närförorterna och i Salem. Fler äldre finns i Danderyd, Tyresö samt i Kista och Hässelby villastad i nordvästra Stockholm. De två sistnämnda uppvisar allt fler ensamstående dessutom (B:Karta 40, s.59). Allt fler invandrare (B:Karta 44, s.63) finns i Frescati (vid Stockholms universitet), Årsta, norra Botkyrka (i de allra nordligaste områdena där det framförallt är radhus/småhusbebyggelse) samt Hässelby villastad. I Botkyrka och Södertälje som båda är kommuner med många invandrare, finns tendenser på geografisk uppdelning mellan invandrare och svenskfödda, det är tydligast i Södertälje där det är färre invandrare i östra Södertälje 2000, medan det fortsatt högt på den västra sidan.

Det är på ungefär samma platser de områden med störst andel invånare som uppburit a-kassa (B:Karta 46, s.65), men en viktig skillnad är att de norra delarna av innerstan har betydligt färre andelar så även i Täby. Tvärtom är det i Skärholmen. Vad som är värt att notera här är att det totalt sett är betydligt fler som uppburit a-kassa 2000 jämfört med 1990, vilket gränsvärdena mellan kategorierna på kartorna skvallrar om.

Om man ser på socialbidragstagarna så finns de på ungefär samma platser. Man kan notera att socialbidragstagarna är fler i Kista och Hässelby villastad, två områden där det blivit fler äldre och fler ensamstående, i Hässelby villastad dessutom fler utrikes födda.

5.7. Delkonklusion, områden 2000

Jämförelsen mellan 1990 och 2000 på områdesnivå ger en djupare, mer nyanserad bild än den på kommunnivå. Skillnader kan vara relativt små, men de är sannolikt produkten av en trend och därför signifikanta.

Bland yrkesgrupperna är det ganska statistiskt, de intressanta skillnaderna är inom medelklassgrupperna och arbetarklass. Den kulturella medelklassen finns i allt större utsträckning koncentrerad i centrum, medan medelklass i offentlig sektor och ekonomisk medelklass minskar sin närvaro i centrum och finns i större utsträckning i halvperifera eller perifera förorter. Därtill har arbetargrupperna minskat sin närvaro i de halvperifera förorterna och finns i allt större utsträckning i periferin.

Innerstan har också fått en yngre, rikare och mer välutbildad befolkning. Den norra delen av innerstan d.v.s. Vasastan/Norrmalm/Östermalm, har närmat sig de burgna villaförorternas förhållanden. Skillnaderna har också växt i innerstan där de norra delarna är lättare att urskilja från Södermalm och Kungsholmen. Detta indikerar att många delar i innerstan har genomgått en gentrifikationsprocess, där de norra delarna av innerstan är de som leder denna process.⁴¹

De områden som uppvisade ekonomiskt välstånd 1990, har stärkt sina positioner och de ekonomiskt eftersatta områdena har halkat än mer efter. De kapitalsvaga områdena uppvisar mindre interna skillnader samtidigt som skillnader till övriga områden blivit tydligare.

Sett till utbildning kan man se en spridning av kapital bland högre utbildning, forskarutbildade finns i större utsträckning spritt i länet, speciellt på den södra sidan vilket sannolikt är en effekt av Södertörns högskolas framväxt. En intressant iakttagelse är att omdaning av gymnasieskolan medfört att fler läser treårig gymnasieutbildning totalt i länet. Detta har medfört att kapitalstarka områden, där det tidigare var vanligt med treårig gymnasieutbildning som högsta utbildningsnivå, har flyttat fram fronterna så att det blivit mindre vanligt med treårigt gymnasium och mer vanligt med högre studier som högsta utbildningsnivå. Ett smakprov på hur distinktion är något föränderligt och konstant närvarande?

På det stora hela måste man sluta sig till att skillnaderna mellan dom som har och dom som inte har ökat och att de har ganska tydlig geografisk- och social urskiljbarhet. Områden med starka kapital, så som södra Bromma eller Djursholm har ytterligare spätt på sitt kapital, medan områden med begränsade kapitaltillgångar så som norra Botkyrka eller norra Järva (Tensta/Rinkeby/Akalla/Husby/Kista), ytterligare minskat sina redan svaga kapitaltillgångar.

⁴¹ Anders Joachimsson, *Gentrifikation i Västra Matteus*, Uppsats, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, 1998.

6. Konklusioner

Arbetet har resulterat i en ökad förståelse mellan sambandet sociala-, demografiska och geografiska förhållanden i stadsregionen. Vi kan se att bilden av det segregerade stadssystemet med polariteter mellan centrum och periferi och mellan nord och syd verkligen existerar. De stora svepande dragen på kommunal nivå är intressanta om än ganska förutsägbara. På områdesnivå fanns däremot en del nya, ibland överraskande, upptäckter att göra, som vi ska se nedan.

6.1. Läget 1990

På kommunnivå kan man 1990 konstatera att det finns polariteter och hierarkier mellan kommunerna i länet. En av de tydligaste polariteterna är den som utbildning, inkomst och socioekonomisk yrkesgrupp i samvariation bildar. Det är en polaritet som geografiskt mycket handlar om centrum och periferi, men det är samtidigt en beskrivning som inte riktigt räcker till. Utbildningskapitalet, det ekonomiska kapitalet och det kulturella kapitalet finns samlat i kommunerna i centrum, men här kan man skönja en skillnad i var dessa kapital främst finns. Det ekonomiska kapitalet inte är samlat i stadens centrum, utan snarare i kommunerna nordost om Stockholm. Det kulturella kapitalet (här illustrerat av de sociala yrkesgrupperna *kulturell medelklass* och *läkare/universitetslärare*) är koncentrerat till Stockholm tillsammans med Danderyd och Lidingö. Kapitalsvaga kommuner finns primärt i länets utkanter och i synnerhet på den södra sidan.

Liknande polariteter är tydliga och på områdesnivå kan man se att det även inom kommunerna finns polariserande områden. Det tydligaste exemplet är Stockholms kommun där det finns extremer inom ett flertal parametrar, med kapitalstarka södra Bromma som en extrem och Skärholmen/norra Järva som exempel på kapitalsvaga områden. De flesta kommunerna innehåller områden av olika karaktär som sett till dess parametrar ofta polariserar men det finns också exempel på kommuner som är mer homogena, Danderyd är ett exempel på en sådan kommun med mycket kapital, den lantliga kommunen Norrtälje ett exempel på en kommun med ganska homogent lågt kapital.

Vissa områden följs åt. Områden i Danderyd, Täby, Lidingö, södra Bromma i Stockholm, Saltsjöbaden i Nacka är i topp vad gäller ekonomisktkapital och utbildningskapital och i viss mån kulturellt kapital (sett till de sociala gruppernas spridning) och strax efter Tappström i Ekerö, Stuvsta i Huddinge, Östermalm och Vasastan och därefter övriga innerstan. Det kulturella kapitalet finns primärt i innerstan tillsammans med ovan nämnda och i viss mån närförorterna. Områden med konsekvent svaga kapitaltillgångar är också en tydlig bild som analyserna ger, dessa områden är inte sällan miljonprogramsområden i storstadens utkanter, till exempel ökända förortskomplex som Fittja, Rinkeby, Jordbro och Flemingsberg.

6.2. ...och 2000

På kommunal nivå är ingen förändring som skett omkastande. De förändringar som förekommit är i praktiken ganska små men resultatet av en genomgående trend. De förändringar som faktiskt sker på kommunal nivå blir tydligast i kommuner som i hög grad exploaterats som till exempel Värmdö och Vaxholm.

På områdesnivå är skillnaderna små men mycket intressanta ändå. Man måste sluta sig till att de relativa skillnaderna mellan de som har och de som inte har, har ökat och att de har ganska tydlig geografisk- och social urskiljbarhet. Områden med starka kapital, så som södra Bromma eller Djursholm har ytterligare spätt på sitt kapital, medan områden med begränsade kapitaltillgångar så som norra Botkyrka (Norsborg/ Hallunda/ Fittja/ Alby) eller norra Järva (Tensta/ Rinkeby/ Akalla/ Husby/ Kista), ytterligare minskat sina redan svaga kapitaltillgångar. Det kulturella kapitalet är än mer koncentrerat till innerstaden och i viss mån kapitalstarka villaförortsområden, ekonomiska kapitalet koncentreras i villaförorterna och finns i mindre utsträckning i innerstan. Utöver den utbildningsinflation som blir extremt tydlig i de geografiska analyserna, kan man konstatera att den högre utbildningen sprider sig geografiskt. Dock är det villaområden på södra sidan, exempelvis i Huddinge och Tullinge som den ökningen blir tydligast, områden som socialt sett redan tidigare hade liknande karaktär som de med högst utbildningskapital 1990.

Som påpekats tidigare kan man dock inte säga allt för mycket om förändringar mellan årtalen utan att se till absoluta tal.

6.3. Sociogeografiska rum

När man som jag gjort i denna uppsats konstruerat sociala rum med geografiska komponenter ser man tydliga hierarkier. Det är ändå slående hur väl dessa rum återspeglas på kartan och i det geografiska rummet. Det skulle lika gärna kunna vara små geografiska enheter som låg utspridda i stadssystemet som likt en mosaik visar de sociala enheterna men istället är det påfallande hur vissa områden, hela sektorer av stadssystemet, är vigda åt en social särprägel.

Den sociala strukturen tycks inbyggd i stadssystemet. Tendensen att lägre sociala grupper i allt mindre utsträckning befolkar de centrala och attraktiva delarna av staden lyser igenom i analyserna inte minst sett till inkomster, utbildning och yrkesgrupper. De redan attraktiva delarna av staden blir allt mer exklusiva rum för de sociala grupper som har tillgång till symboliskt och ekonomiskt kapital medan de grupper som saknar sådana tillgångar blir hänvisade till mindre attraktiva områden ofta på avstånd från centrum, vilket i sig är en begränsande faktor för tillgången till det geografiska rummet. De geografiska rummen har sin tydliga sociala särprägel och denna särprägel tycks bekräftas.

Det mest iögonfallande exemplet är de kommuner som finns nordost om Stockholm: Täby, Danderyd och Lidingö. Tre kommuner som geografiskt ligger tätt intill varandra, trots det finns det inga fasta eller naturliga förbindelser mellan Täby/Danderyd och Lidingö. Det som förenar dessa kommuner är snarare att både motortrafikförbindelser och kollektiva förbindelser angör innerstaden på Östermalm, som traditionellt är den mest burgna delen av stan. Kollektivtrafiken framstår också som ett sätt att särskilja sig. Som en liten markör är det inte tunnelbanan eller pendeltågen som kan nå hela stadssystemet som utgör stommen för kollektivtrafiken i dessa områden, istället finns andra äldre spårssystem (spårvagnar) i de mest burgna områdena⁴² men framförallt är det med bil man transporterar sig till och från dessa områden.

Det geografiska rummet är aldrig socialt neutralt. Bebyggelsen i stadsregionen är i sig en fysisk manifestation av de sociala strukturer som finns i den och tvärt om, olika sociala grupper söker sina likar. Om man tillhör, eller i synnerhet om man *vill* tillhöra en specifik

⁴² När Roslagsbanan (som är utgör den kollektiva trafikens pulsådra i Danderyd och Täby) byggdes i slutet av 1800-talet så var inte slutstationen, som den är nu Östra station utan linjerna gick ända ned till Humlegården i hjärtat av Östermalm. Tunnelbanans röda linje går visserligen till Danderyd, men bara till centrum och sjukhuset och är fortfarande långt ifrån att nå större delen av kommunens invånare. Täby kommun har vid ett flertal tillfällen tackat nej till en utbyggnad av tunnelbanesystemet in i kommunen. I stället har nyinvesteringar i Roslagsbanan nyligen gjorts. Den andra förgreningen av tunnelbanans röda linje norrut stannar vid Ropsten, det vill säga vid brofästet vid Lidingöbron där Lidingöbanan tar vid. På ett liknande sätt har man i Nacka sagt nej till tunnelbana och valt att behålla sin Saltsjöbana. I södra Bromma finns i stället för en förgrening av tunnelbanans gröna linje, den gamla Nockebybanan.

grupp kan det ju vara viktigt att bosätta sig i ett område där denna grupp finns. Bostadskvarter och närområde blir en del av individens *habitus* som en social kapitaltillgång (i andra fall, om bostadsområdet är inattraktivt, kan man knappast se det som en tillgång utan tvärt om). Brist på ekonomiskt eller socialt kapital kan leda till att man inte har möjlighet att bosätta sig där man vill, då kan ett område som i på något sätt påminner om (eller ligger i närheten av) det område man siktar på bli aktuellt. Identifikationen i bosättandet kan bara förverkligas så långt kapitalet räcker.

Mellan analysåren kan man konstatera att segregationen har ökat. De sociala avstånden har fått en tydligare geografisk prägel. Innerstaden och andra attraktiva områden befolkas i allt större utsträckning av kapitalstarka grupper medan de kapitalsvaga grupperna trängs allt mer ut och koncentreras i mindre attraktiva områden i stadssystemets ytterkanter.

Gentrifikationsprocessen är ett faktum och de sociogeografiska klyftorna cementeras ytterligare. Allt pekar på att dessa processer kommer att fortsätta och att vi i framtiden möter ett Stockholm men ännu tydligare geografiska gränser mellan sociala grupper. Stockholms innerstad, närförorter och villaområden blir de kapitalstarka gruppernas spelrum där kapitalsvaga grupper känner sig allt mer främmande.

7.

Diskussion

Jag har i mitt arbete använt mig av två analysmetoder på ett omfattande statistiskt material. Jag har gett mig in på delvis obruten mark och fått pröva mig fram för att hitta vägar som medger att de båda analysmetoderna korresponderar. Den lösning jag hittade gick ut på att använda mig av relativa tal, det vill säga procentandelar. Det gjorde att den jämförande analysen mellan de båda undersökningsåren delvis föll. För att göra en fullvärdig jämförelse mellan årtalen måste absoluta tal användas.

Väldigt mycket tid har gått åt att hitta metodologiska lösningar. Det är oundvikligt när man börjar från början och testar att jämföra analysmetoder (som för all del inte heller är alldeles självklara hur de skall utföras). Att utveckla/undersöka nya metoder är också ett av syftena med detta arbete och många erfarenheter har förvärvats, inte minst om hur dessa båda analysmetoder kan jämföras.

De båda analysmetoderna som använts kompletterar varandra mycket bra. Där den geografiska analysen har sina brister har korrespondensanalysen sina förtjänster och tvärt om. En tematisk karta (slutprodukten vid geografisk analys) gör sig bäst när bara en parameter skall undersökas, i gengäld ger den en visuell överskådlighet knuten till den faktiska geografin. Korrespondensanalysen gör det däremot möjligt att undersöka många parametrar samtidigt och få en överblick över relationer mellan olika parametrar men graferna kan bara ge en bild av abstrakta och konstruerade rum.

Detta arbete kan ses som en kartläggning som har öppnat dörrar för vidare forskning i alla riktningar. Närmast till hands ligger förstås att komplettera med en jämförande analys mellan 1990 och 2000, baserad på absoluta tal. Vidare kan man utifrån denna analys jämföra med andra län i riket eller jämföra med regioner i andra länder. Man kan också göra precis tvärt om och utifrån det här arbetet gå in på områdesanalyser i länet eller i kommunerna, ner till att göra jämförande kvalitativa studier mellan två samsområden.

En för mig mycket spännande tanke är att konstruera en modell för hur man skulle kunna presentera resultaten av en multipel korrespondensanalys på en tematisk karta för att på så sätt förena de två analysätten och dra nytta av de två olika analysmetodernas överskådlighet.

Förhoppningsvis kan detta arbete även fungera som sociogeografiskt referensmaterial för de som undersöker Stockholmsregionen i allmänhet och projektet "Gymnasieskolan som konkurrensfält" i synnerhet.

8. Litteraturlista

- Karl-Olov Arnstberg, *Miljonprogrammet*, Carlsson Förlag Stockholm 2000.
- Pierre Bourdieu, *Distinction - A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge London 2003 (1979).
- Pierre Bourdieu, *Kultursociologiska texter*, Brutus Östlings Förlag Symposion AB, Stockholm/Skåne 1991, s.258.
- Pierre Bourdieu et al., *The Weight of the world – Social suffering in Contemporary Society*, Polity Press, Cambridge 1999.
- Donald Broady, *Sociologi och Epistemologi*. HLS Förlag Stockholm 1990.
- Mikael Börjesson och Mikael Palme, *Social klassificering – analyser av olika nomenklaturer för social klassificering och sociala gruppers karakteristika* Paper presenterat på Workshop ”Kulturellt kapital och sociala klasser” Uppsala universitet, 12-14 okt 2001.
- Fakta 2003*, Regionplane- och trafikkontoret.
- Johs. Hjellbrekke, *Innføring i korrespondanseanalyse*, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS Bergen 1999.
- Torsten Hägerstrand, *Diorama, path and project*. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. 1982.
- Torsten Hägerstrand, *Survival and Area – On the life-history of individuals in relation to their geographical environment*. London 1982.
- Anders Joachimsson, *Gentrifikation i Västra Matteus*, Uppsats, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, 1998.
- Mark Monmonier, *How to lie with Maps*, The University of Chicago Press, Chicago 1996.
- Reformeringen av gymnasieskolan - En sammanfattande analys av gymnasieskolans reformering*. Rapport 187, Skolverket 2000.
- Saskia Sassen, *The Global City – New York, London, Tokyo*, Princeton University Press. New Jersey 1991.
- Neil Smith, *The New Urban Frontier – Gentrification and the Revanchist City*, Routledge, New York 1996.
- Social atlas över Stockholmsregionen*, Rapport 4 2000 Regionplane- och trafikkontoret.
- Social integration i Stockholmsregionen –ett internationellt perspektiv*, Regionplane- och trafikkontoret, Storstadspolitik 6:2003.
- Sveriges Nationalatlas, Kulturlandskapet och bebyggelsen*, SNA förlag 1994.
- Delade städer*, Storstadskommittén, SOU-rapport, 1997:118.

Internetreferenser:

www.migrationsverket.se/pdf/filer/statistik/tabs2.pdf.

www.scb.se/Grupp/regionalt/rg0101/kgrupp.xls

www.scb.se/templates/Product_25785.asp

www.scb.se/templates/Standard_20232.asp

www.scb.se/Statistik/BE/BE0205/_dokument/BE0205_BS_2000.doc

www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/gyko.htm

www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/

www.sll.se

www.uncanny.net/~wetzels/gentry.htm. (*What Is Gentrification?* Tom Wetzel, artikel publicerad på internet.)

www.vardguiden.se